

DIGITALA BÖCKER OCH DET DEMOKRATISKA BIBLIOTEKET

**En kvalitativ studie om folkbibliotekens arbete
med e-bokstjänsten Biblio**

Yoko Carlsson & Roberta Stankaityte

Examensarbete (30 högskolepoäng) i biblioteks- och informationsvetenskap för
masterexamen inom ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Sara Kärrholm

År: 2024

Title

Digital Books and The Democratic Library: A Qualitative Study on The Public Libraries' Work with The e-Book Service Biblio

Abstract

The purpose of this master's thesis is to gain in-depth knowledge about how the provision of digital books via the e-book service Biblio functions in Swedish public libraries and how this activity can be understood through the library's mission of promoting the development of a democratic society. To gather the empirical material for this study, we have conducted semi-structured interviews with ten public librarians who are employed within ten different municipalities in Skåne, Sweden. To analyse the material, we have taken a standpoint from new institutionalism, with the concepts of institutional logics and legitimacy as the central tools in analysis, as well as Brophy's Generic Library Model. The results show that there are several external and internal conditions, mainly of a financial and administrative nature, that impact the library's ability to provide digital books via Biblio. This ability is also affected by the digital distance that the provision of digital books implies for librarians, and that the library's position as an intermediary is dependent on the design of the e-book service. The librarians therefore reflect on a number of obstacles and opportunities for public libraries to fulfil their democratic mission by working with Biblio. The identified limitations are mainly related to the fact that libraries do not know who the users of Biblio are and whether they reach libraries' prioritised groups. Librarians do not have an overview of their digital collection, nor can they market Biblio or work more actively with it, in terms of reading promotion activities. The identified possibilities were the accessibility aspect of e-book service, as well as the importance of having a free service for those who cannot obtain the commercial options. In addition, the provision of digital books at public libraries can be understood as an attempt to maintain institutional legitimacy and relevancy.

Keywords

Public libraries, digital books, democracy, e-book service, Biblio, library act, new institutionalism, institutional logics, legitimacy, library and information studies.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning och problemområde.....	5
1.1. Inledning.....	5
1.1.1. E-bokstjänster på folkbibliotek.....	6
1.1.2. Bibliotekens demokratiska och digitala uppdrag.....	9
1.2. Syfte och frågeställningar.....	11
1.3. Avgränsningar och definitioner.....	11
1.4. Disposition.....	12
2. Tidigare forskning.....	13
2.1. Digitala bibliotek.....	13
2.2. Digitala böcker på folkbibliotek.....	15
2.3. Folkbibliotek och demokrati i en digital samtid.....	19
3. Teoretiska perspektiv.....	23
3.1. Nyinstitutionell teori.....	23
3.1.1. Isomorfism.....	24
3.1.2. Legitimitet.....	25
3.1.3. Institutionella logiker.....	26
3.2. Generisk modell för bibliotek.....	28
4. Metod.....	32
4.1. Kvalitativa intervjuer.....	32
4.2. Urval och genomförande.....	33
4.3. Etiska förhållningssätt.....	34
4.4. Bearbetning av intervjumaterial.....	36
5. Resultat och analys.....	37
5.1. Bibliotekens (o)lika förutsättningar.....	37
5.1.1. Byråkratiska förutsättningar.....	37
5.1.2. Ekonomiska förutsättningar.....	43
5.2. Digital distans.....	46
5.2.1. Distans till låntagaren.....	46
5.2.2. Distans till samlingen.....	48
5.3. Demokratiarbete i relation till e-bokstjänsten.....	51
5.3.1. Det demokratiska uppdraget.....	52
5.3.2. Begränsningar.....	54
5.3.2.1. Allsidighet och kvalitet.....	54
5.3.2.2. För alla, men specifikt för vissa.....	55

5.3.2.3. Osynliga användare.....	57
5.3.2.4. Självstyre gällande metadata.....	59
5.3.3. Möjligheter.....	61
6. Diskussion.....	64
6.1. Den digitala aspekten.....	64
6.2. Den administrativa aspekten.....	66
6.3. Den demokratiska aspekten.....	67
7. Slutsatser.....	71
7.1. Avslutande reflektion och vidare forskning.....	73
Källförteckning.....	76
Intervjuer.....	76
Litteratur.....	76
Bilagor.....	82
Bilaga 1. Intervjuguide.....	82
Bilaga 2. Intervjuförfrågan.....	84
Bilaga 3. Samtyckesblankett.....	85
Bilaga 4. Arbetsfördelning.....	86

1. Inledning och problemområde

1.1. Inledning

Den digitala boken har hunnit bli både ett litterärt och kulturellt omdebatterat fenomen. Samtidigt som bokläsning i allmänhet verkar ha gått ner, fortsätter läsning av digitala böcker att öka i Sverige (SOM-institut 2022). Från 2017, när läsning av ljudböcker för första gången inkluderades i SOM-institutets statistiska undersökningar av svenskarnas medievanor, fram till 2022, har andelen som läst en ljudbok ökat från 31 till 37 procent. E-bokläsningen har däremot ökat något varje år mellan 2018 och 2021, och år 2022 låg den på 22 procent. Tattersall Wallin, Carlsson och Gunnarsson Lorentzen (2023) menar dessutom att e-boken är det bokformat som verkar tilltala män och kvinnor i jämnare utsträckning, jämfört med tryckta böcker och ljudböcker.

Det digitala formatet har inte enbart förändrat hur, när och var vi läser, utan även vart vi vänder oss för att få tag på den litteratur vi söker. För folkbiblioteken har de senaste 20 årens snabba digitala utveckling inneburit en omställning på flera nivåer inom verksamheten – allt för att kunna fortsätta tillgodose låntagarnas behov och för att uppfylla sitt uppdrag gentemot staten. Enligt bibliotekslagen från 2013 ska biblioteksväsendet ”verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning” (2013:801). Hur detta uppdrag ska genomföras i praktiken är dock inte specificerat. Denna utveckling kan enligt Kulturdepartementets proposition till den nya bibliotekslagen (Prop. 2012/13:147) härledas till de stora samhälleliga förändringar som ägt rum i relation till digitaliseringsprocesser sedan den föregående lagen antogs 1996 (Olsson Dahlquist 2019, s. 12).

Brit Stakston menar i sitt bidrag till Nationella biblioteksstrategins omvärldsrapport *Den femte statsmakten – bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (Kungliga biblioteket 2017) att biblioteket ”ska vara den nod som tydligast och mest uthålligt arbetar för att bibehålla en positiv digital utveckling, värna om ett fritt internet och säkerställa demokratins utveckling”. Hon påpekar vidare att demokratiutveckling och digitalisering är två tätt sammankopplade projekt, men att det för den sakens skull

inte nödvändigtvis garanterar positiv utveckling. Den digitala utvecklingen, som i hög utsträckning sker på en kommersiell arena, är inte alltid förenlig med de demokratiska värden som värnas på biblioteken. Digitaliseringen kräver därför nya kunskaper och långsiktiga planer för att kunna fungera som en drivande kraft för demokratin.

Konflikten mellan digitaliseringsprocessen och klassisk biblioteksverksamhet syns i bland annat att det undantag i upphovsrättslagen som rör bibliotekets fysiska material, inte har ansetts översättningsbar till ett digitalt format. Varken fysiskt eller juridiskt sett är det möjligt att äga ett digitalt exemplar av en bok – det kan alltid göras en ny kopia utan att äganderätten försvinner för ”originalet” (Region Stockholm 2022). Då det ännu inte finns en lag som tillåter bibliotek att äga och distribuera digitala utgåvor av upphovsrättsskyddat material, tillämpas i stället en modell där biblioteken licensierar digitala böcker för att kunna tillhandahålla dem till sina låntagare (ibid). Detta har inneburit en rad olika konsekvenser för bibliotekens verksamheter.

Då folkbibliotek är en demokratifrämjande infrastruktur i samhället (jfr Rivano Eckerdal 2019; Olsson Dahlquist 2019; Hansson 2010) menar vi att dess inre infrastrukturer, såväl fysiska som digitala, bör verka för att främja demokrati inom alla delar av verksamheten och i samhället i stort. En av dessa infrastrukturer är den e-bokstjänst som, via biblioteken, ombesörjer distributionen av digitala böcker från förlag till låntagare. I dagsläget har digitala böcker och digitala tjänster på folkbiblioteket oftast analyserats med fokus på användarnas attityder och upplevelser, den förändrade bokmarknaden och problem rörande e-boksavtal. Vi ämnar i denna studie bidra till forskningsområdet genom att undersöka hur e-bokstjänsten interagerar med de övriga verksamheterna på folkbiblioteken och hur arbetet med den förhåller sig till bibliotekens demokratiska uppdrag.

1.1.1. E-bokstjänster på folkbibliotek

Det digitala bokformatet introducerades till folkbiblioteken i Sverige redan i början av 2000-talet. Sedan dess har digital bokutlåning präglats av olika konflikter då de inblandade intressegrupperna – förlag, leverantörer och bibliotek – har haft varierande prioriteringar och verksamhetsmål. Förlagen och

leverantörerna drivs framförallt av ekonomiska vinster, medan biblioteken strävar efter ett relevant sortiment till sina låntagare – till en kostnad som inte spräcker deras budgetramar (Region Stockholm 2022). Av denna anledning har de olika aktörerna kontinuerligt försökt hitta en hållbar lösning som skulle gynna alla parter. Ett försök till en sådan lösning gjordes år 2014, när leverantören Elib lanserade en ny modell för utlåning av digitala böcker på folkbibliotek. Med den nya modellen fick förlagen möjlighet att sätta högre priser på nya böcker och lägre på äldre, medan biblioteken själva fick välja om de ville ta in de dyrare böckerna eller inte (Region Stockholm 2022). Det är just denna modell som fortfarande används på de flesta folkbiblioteken i Sverige. Elib har under denna period hunnit byta ägare två gånger; 2015 köptes företaget av Axiell Group och bytte namn till Axiell Media, och sedan 2023 ägs den av det danska företaget Publizon. Den e-bokstjänst som detta företag erbjuder heter Biblio och är den tjänst som i huvudsak kommer att diskuteras i denna studie.

Att det efter tio år inte har kommit någon ny lösning kan bero på den monopolställning som finns bland möjliga leverantörer i Sverige. I Region Stockholms utredning *Digitala böcker på bibliotek (2022)* poängteras det att Elib hela tiden har arbetat med icke-exklusiva avtal. Det innebär att varken bibliotek eller förlag har varit bundna till att enbart anlita Elib. Däremot har de flesta biblioteken ändå valt att göra det eftersom det inte finns någon konkurrens på marknaden. Ett försök till att optimera läget gjordes 2018, när dåvarande SKL Kommentus¹ (numera Adda) för första gången tog fram en nationell upphandling för e-litteratur (*E-litteratur 2017*). Den amerikanska distributören Overdrive vann upphandlingen genom att lägga ett 30 procent lägre pris än dåvarande Axiell Media. Det lägre priset berodde på ett betydligt sämre utbud, med få aktuella titlar och svenskspråkiga ljudböcker. Av denna anledning var biblioteken mer eller mindre tvungna att fortsätta ha avtal med Axiell Media för att få tillgång till ett relevant utbud (Region Stockholm 2022).

¹ SKL Kommentus, eller numera Adda, är ett företag inom SKR (Sveriges Kommuner och Regioner) som upphandlar nationella ramavtal för andra upphandlande myndigheter att använda.

I ramavtalet *E-litteratur 2017* ställs det ett antal krav på e-bokstjänsten gällande tillgänglighet, service, utbud, utlåningstid, kompatibilitet etc. Det är särskilt intressant att analysera dessa krav i jämförelse till ramavtalet *Litteratur 2020* som i sin tur omfattar tryckt litteratur på bibliotek. I det sistnämnda avtalet specificeras sortimentsbredd, typer av litteratur, samt ämnesområden som leverantören ska täcka. Avtalet för digitala böcker uttrycker däremot bara att utbudet ”ska omfatta minst 13 000 titlar och ha bredd och variationsrikedom”. Vad detta innebär rent praktiskt, samt vilka genrer eller ämnen titlarna ska beröra förtydligas inte. Det betyder att utifrån detta avtal finns det inget krav på att e-bokstjänsten ska ha titlar på andra språk än svenska eller lättlästa böcker. Då det inte finns ett krav på det i avtalet, kan det vara svårt för biblioteken att förhandla om utbudet på egen hand.

I skrivande stund, nämligen i slutet av april 2024, har ett nytt ramavtal *Förmedling av e-litteratur 2023* presenterats av Adda. Den stora skillnaden från förra upphandlingen är en förnyad konkurrensutsättning – det finns nämligen två antagna leverantörer, Publizon och Overdrive. För bibliotek betyder det att båda leverantörerna ska tillfrågas och den som bäst uppfyller deras krav ska tilldelas uppdraget att ”förmedla e-litteratur samt installation, service och integration av förmedlingstjänsten” (Adda 2024). Det nya avtalet innebär också möjlighet att ställa krav på utbudet vad gäller bland annat språk och genrer. Vi har tagit del av det informationstillfället som anordnats av Adda, där bibliotekarier fick ställa frågor kring det nya avtalet. Utifrån de frågor som ställdes under presentationen, till exempel om avtalet ställer krav på funktionalitet i apparna vad gäller pdf-format, något som det inte gör, blev det tydligt att ramavtalet har skrivits utan hänsyn till det som är aktuellt för biblioteksverksamheten just nu. Ramavtalet berör inte heller tillgänglighetsdirektivet (SOU 2021:44) som börjar gälla juni 2025 och kommer att påverka hela kedjan från e-boksproducenter (förlag) och e-boksdistributörer (Publizon och Overdrive) till bibliotek och vanliga användare (Digiteket 2023). Enligt MTM:s bedömning kommer tillgänglighetsdirektivet att påverka ”bibliotekens uppdrag, förutsättningarna för deras verksamhet samt deras finansiering” (MTM 2020). Efter direktivets genomförande kommer biblioteken påverkas dels vad gäller inköp och utlån av e-medier, men också genom ett utökat ansvar för att förmedla litteratur till personer med funktionsnedsättning (ibid). Frågan om hur folkbiblioteken ska möta denna fördjupade roll och de nya

ekonomiska förutsättningarna förblir däremot obesvarad. Det faktum att avtalet inte berör direktivet är följaktligen ett tydligt exempel på den bristande insikten i biblioteksverksamheten och de lagar som styr den.

1.1.2. Bibliotekens demokratiska och digitala uppdrag

Det demokratiska uppdraget införlivas i de svenska folkbibliotekens verksamheter på flera olika politiska nivåer och via en rad olika förpliktigande, normerande och verksamhetsbeskrivande texter. Under denna rubrik redovisar vi två sådana texter som är av relevans för folkbibliotekens demokratiarbete.

För en representativ demokrati som den vi har i Sverige är det demokratiideal som anses gängse ett deliberativt ideal, alltså en demokrati där *samtalet* står i fokus. Detta ideal betonar ”det offentliga rummets diskursiva karaktär” vilket innebär att samtal och dialog anses vara några av de viktigaste verktyg som en medborgare behöver för att ha möjlighet att delta i samhället och bidra till en levande demokrati (Olsson Dahlquist 2019, s. 13). Samtalet är i sin tur beroende av välinformerade individer som har tillgång till både fri informations- och kunskapsinhämtning och offentliga arenor för diskussion och dialog (Kungliga biblioteket 2017, s. 70). Folkbiblioteket införlivar rollen som utpost för den deliberativa demokratin på två sätt; genom att fungera som 1) offentlig mötesplats, och 2) som plats för fri kultur och kunskapsinhämtning.

Olsson Dahlquist (2019) menar att detta demokratiideal tydligt går att finna i offentliga dokument där utvecklingsarbete kring demokratifrågor formulerats, inte minst i den proposition som legat till grund för nuvarande bibliotekslag. I bibliotekslagen (2013:801) nämns ordet demokrati bara en gång men det deliberativa idealet är ändå genomgående i hela lagen. Exempel på detta är betoning att folkbiblioteken är till för alla, att de ska uppmuntra till delaktighet och bildning, samt att utbudet ska bygga på allsidighet och kvalitet. Utöver detta kan det fokus på prioriterade grupper som bibliotekslagen formulerar i paragraferna 4, 5 och 8 även anses ha en demokratifrämjande funktion. Här fastslås att det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och unga, personer med funktionsnedsättning, de nationella minoriteterna, samt personer med annat modersmål än svenska. Detta ska göras bland annat

genom att erbjuda litteratur utifrån individens behov och förutsättningar, så som tekniska hjälpmedel och litteratur på de nationella minoritetsspråken, andra språk än svenska och lättläst svenska för dem som behöver det.

Kännetecknande för biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning som berör frågor om demokrati är att, förutom att förhålla sig till bibliotekslagen, även ta avstamp i internationella policydokument såsom IFLA:S/Unescos *Folkbiblioteksmanifest* från 2022. Detta dokument, till skillnad från bibliotekslagen (2013:801), fyller en normerande snarare än förpliktigande funktion. Jämfört med bibliotekslagen, där digital teknik enbart nämns som ett tekniskt hjälpmedel till personer med funktionsnedsättning, lägger Folkbiblioteksmanifestet större vikt vid digital teknik och digitala medier. Bibliotekslagens krav på att utbud av medier och tjänster ska präglas av allsidighet och kvalitet kan eventuellt tolkas som allsidighet och kvalitet rörande digitalt format, detta är dock inte specificerat. I folkbiblioteksmanifestet, å andra sidan, är dessa aspekter återkommande och genomgående inslag i texten. Manifestet adresserar även den fråga som delvis ligger till grund för den här studien, nämligen hur det digitala formatet förändrat förutsättningarna för biblioteken att tillhandahålla litteratur:

I den digitala tidsåldern måste upphovsrätten och immaterialrätten ge folkbiblioteken samma möjligheter och lika rimliga villkor att producera och tillhandahålla digitalt material som i fallet med fysiska resurser (IFLA/Unesco 2022).

Bibliotekslagen och Folkbiblioteksmanifestet, men även styrdokument på regional och kommunal nivå, kan anses vara av värde för förståelsen av biblioteksarbete då studier visat att bibliotekarier är en yrkesgrupp som i hög omfattning internaliserar innehållet i dessa dokument och omsätter det i sitt dagliga arbete (jfr Rivano Eckerdal 2022). Huruvida detta gäller även bibliotekariernas arbete med de digitala böckerna kommer att diskuteras i studiens analysdel.

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att nå fördjupad kunskap kring hur tillhandahållandet av digitala böcker via e-bokstjänsten Biblio ser ut på svenska folkbibliotek idag, samt hur denna aktivitet kan förstås i relation till bibliotekens demokratiska uppdrag. Vi ämnar att uppnå detta syfte genom att kartlägga likheter och skillnader mellan bibliotekariers arbete med digitala böcker, samt omkringliggande premisser som villkorar hur detta arbete utförs. Då folkbiblioteken som institution, och det arbete som utförs inom denna institution, enligt bibliotekslag (2013:801) 2 § ”ska verka för att främja det demokratiska samhällets utveckling”, ämnar vi att analysera våra resultat i relation till detta uppdrag.

För att uppnå detta syfte ställer vi följande forskningsfrågor:

1. Hur arbetar folkbibliotekarier med digitala böcker inom ramarna för e-bokstjänsten Biblio?
2. Vilka externa och interna förutsättningar villkorar bibliotekets möjlighet att tillhandahålla digitala böcker via e-bokstjänsten Biblio?
3. Hur kan folkbiblioteken arbeta med det demokratiska uppdraget i relation till e-bokstjänsten Biblio? Vilka hinder respektive möjligheter finns det?

1.3. Avgränsningar och definitioner

I denna studie avser vi att undersöka e-bokstjänster på folkbibliotek i Skåne. Den geografiska avgränsningen är gjord utifrån ambitionen att i högsta möjliga utsträckning genomföra intervjuer på informanternas arbetsplatser. Att endast undersöka folkbibliotek, trots att högskole- och universitetsbibliotek, skolbibliotek, och specialbibliotek står inför liknande utmaningar, gör vi då förutsättningarna för hur dessa verksamheter bedrivs ser olika ut.

Med e-bokstjänst avser vi i denna studie den digitala bokstjänst som på folkbibliotek tillhandahåller digitala böcker till bibliotekets låntagare. Den e-bokstjänst som i skrivande stund används av de undersökta biblioteken är

tjänsten Biblio, en app som distribuerar digitala böcker i både läs- och lyssningsformat. Andra e-bokstjänster som tillhandahåller digitala böcker på folkbibliotek, såsom Bibblix, Bläddra, Legimus och Världens bibliotek, kommer inte att analyseras i denna studie utan endast adresseras i jämförande syfte.

Begreppet digital bok används i denna studie som ett samlingsbegrepp för e-böcker, e-ljudböcker och kombinationer av dessa två. Detta innebär att studien inte kommer att behandla fysiska ljudböcker på CD, kassettband eller i annat format då dessa inte tillhandahålls via e-bokstjänsten i fråga. Folkbibliotekens tjänster för andra digitala format såsom film, tidskrifter och dagstidningar kommer inte heller att inkluderas i studien.

1.4. Disposition

Inklusive detta inledande kapitel, som har inringat uppsatsens forskningsproblem och syfte, är uppsatsen disponerad i sju kapitel. I kapitel två presenteras tidigare forskning som gjorts inom både det egna och närliggande forskningsfältet. Kapitel tre introducerar uppsatsens teoretiska ramverk – den nyinstitutionella teorin och Brophys generiska modell för bibliotek. I det fjärde kapitlet kommer en genomgång av den valda metoden. Urvalet och genomförandet av semistrukturerade intervjuer redovisas här tillsammans med forskningsetiska frågor, samt en presentation av hur materialet har analyserats. I kapitel fem integreras resultatredovisning med analys och presenteras tillsammans utifrån de tre olika teman vi identifierat under bearbetningen av studiens insamlade material. I det nästkommande kapitlet sex förs en sammanfattande diskussion där vi återknyter till tidigare forskning och tolkar resultaten i ett större sammanhang. Det sista kapitlet summerar studiens slutsatser, samt redovisar avslutande reflektioner och tankar kring vidare forskning.

2. Tidigare forskning

I det här kapitlet berörs forskning och litteratur som vi anser är relevant för förståelse av det forskningsområde som denna uppsats ämnar att bidra till. Vårt fokus har främst varit på svensk och europeisk forskning eftersom denna har störst relevans för denna studie om e-bokstjänsten i Sverige. Följande forskningsöversikt är indelad i tre teman: 2.1. Digitala bibliotek, 2.2. Digitala böcker på folkbibliotek, samt 2.3. Folkbibliotek och demokrati i en digital samtid. Det finns givetvis mycket mer forskning som på ett eller annat sätt kan anses beröra vårt ämne, men vi har valt att göra just denna indelning för att vi anser att den kontextualiserar vårt problem på ett relevant och fördjupat sätt.

2.1. Digitala bibliotek

Det digitala biblioteket kan studeras utifrån flera olika perspektiv, något som gör det utmanande att definiera exakt vad det är. Karen Calhoun definierar i sin bok *Exploring Digital Libraries* (2014) det digitala biblioteket som en samling av system och tjänster som är avsedda att tillgodose behoven hos definierade samhällen. Dessa system och tjänster stödjer främjandet av kunskap och kultur och är ofta öppet tillgängliga för den breda allmänheten. De viktiga egenskaperna hos digitala bibliotek blir således de sociala roller de spelar; de samhällen de tjänar; samlingarna de samlar in för dessa samhällen; och de möjliggörande teknologierna som stödjer dem (Calhoun 2014, ss. 18-19). I denna uppsats uppfattar vi e-bokstjänsten som ett digitalt bibliotek då den är avsedd att ”tjäna ett visst samhälle” och främja kunskap/kultur, samt innehåller en samling och en viss teknologi. I vår tolkning av e-bokstjänsten som ett digitalt bibliotek blir det relevant att undersöka dess hållbarhet.

För att digitala bibliotek ska vara hållbara måste de uppfylla vissa ekonomiska, sociala och etiska kriterier (Calhoun 2014, s. 82). Utifrån den ekonomiska aspekten menar Calhoun att det digitala biblioteket ska ha en löpande finansiering och en fungerande affärsmodell för att täcka sina kostnader, samt en chef som engagerar sig i pågående affärsplanering. Biblioteket ska också mäta samhällets

behov, medvetenhet och tillfredsställelse med deras tjänster samt ha en tydlig och evidensbaserad statistik för att stödja strategiska planer och investeringar i pågående utveckling (ibid). Ett hållbart bibliotek, utifrån de sociala kriterierna, ska anses vara väsentligt av det samhälle som det betjänar. Biblioteket ska upprätthålla sin synlighet och gemenskapsmedvetenhet, samt ge en kontinuerlig tillgång till innehåll och tjänster som efterfrågas av användarna (ibid). Ur det etiska perspektivet ska ett hållbart digitalt bibliotek ge öppen tillgång till dess innehåll, stödja öppna förfrågningar och fritt flöde av idéer, samt respektera upphovsrättsliga bestämmelser. Vi har tagit med oss dessa aspekter i utformningen av vår intervjuguide och även i diskussionsdelen.

Enligt Philip E. Agre (2003) utvärderas digitala bibliotek av samhället i termer av hur de passar in, eller misslyckas med att passa in, i den institutionella världen (2003, s. 219). Institutioner, enligt Agre, är de bestående kategorierna av sociala roller, rättssystem, språkliga former, tekniska standarder och andra aspekter, genom vilka mänskliga relationer bedrivs. Agre menar vidare att biblioteksvärlden, som alla institutionella fält, upprätthåller en distinkt identitet. Samtidigt så interagerar biblioteksvärlden med andra institutionella fält, på relativt stabila och strukturerade sätt (Agre 2003, s. 220). Enligt Agre är biblioteket en institution som interagerar med i stort sett alla andra institutioner i samhället. Den centrala institutionella spänningen inom biblioteksvärlden är således dess behov av att upprätthålla relativt enhetliga metoder och praxis, trots den stora mångfalden inom samhället som biblioteket är avsett att betjäna (ibid). Författaren menar att det var lättare för bibliotek att vara mer homogena innan digitaliseringen, då biblioteken framförallt kännetecknades av sina fysiska samlingar. Nya digitala tjänster på biblioteket har bidragit till att biblioteket numera kan nå sina användare på flera olika sätt. Det som kan, enligt Agre, bli utmanande för biblioteket är upprätthållandet av enhetlighet i sina tjänster och utbud, och således den distinkta identiteten. Detta har även varit en utgångspunkt i vår studie, något som vi även kommer att återkomma till senare i uppsatsen.

Peter Brophy beskriver i *The Library in the Twenty-first Century: new services for the information age* (2001) och *The Academic Library* (2005) hur alla delar av samhället påverkas av de digitala processer som pågår i samhället. Denna

utveckling är emellertid som tydligast i branscher som arbetar med information, då information är digitaliseringens själva grundbult. Bibliotek, som en av de mest ”informationsintensiva” verksamheterna, behöver därför anpassa sig och hitta nya strategier och system för att översätta sin verksamhet till en digital informationskultur. Brophy lägger stor vikt vid att definiera vad ett bibliotek egentligen är och vad som är bibliotekens grundläggande funktioner och uppgifter. Han menar att de fysiska och digitala biblioteken har samma grundfunktion, nämligen den att agera mellanhand mellan användare och informationsresurs, något han redovisar i den generiska biblioteksmodell som kommer att presenteras närmare under avsnitt 3.2. Brophys arbeten är intressanta för denna studie både på grund av hans generiska modell och för det likhetstecken han sätter mellan digitalisering och information då detta pekar på det digitala bibliotekets nödvändighet i den digitala informationens tidsålder.

2.2. Digitala böcker på folkbibliotek

Det finns en hel del skrivet om digitala böcker. Ett vanligt perspektiv att anlägga är att utgå ifrån biblioteksanvändares eller bibliotekariers perspektiv på digitala böcker. Återkommande teman i denna forskning är e-bokens position på folkbibliotek, användares attityder och upplevelser, problem rörande e-boksavtal, samt en förändrad bokmarknad. I detta avsnitt presenterar vi både internationella och svenska exempel på dessa identifierade teman då dessa bildar en viktig kontext för studiens problemområde.

Bergström, Höglund, Maceviciute och Nilsson (2017) undersöker e-böckers position på svenska folkbibliotek i ett kapitel av *Books on Screens: Players in the Swedish e-book market*, både genom en allmän översikt över diverse forskning och en egen enkätundersökning. Utifrån de teman som identifierats under litteraturoversikten, formar författarna enkätfrågor som skickas till landets alla 290 folkbibliotek. Enkäten uppmärksammar framför allt folkbibliotekens hantering av e-böcker och de olika faktorer som påverkar tillhandahållandet av dem. De främsta hindren för ett framgångsrikt tillhandahållande av e-böcker identifieras vara relativt låg efterfrågan från användarnas sida och högt pris per lån för nya e-böcker från förlagens sida. Paradoxalt så hänger båda anledningarna

ihop, menar Bergström et al. (2017). Biblioteken kan inte utveckla en solid e-boksamling just på grund av ekonomiska begränsningar och prisnivåer som förlagen fastställer. Bristen på intressanta titlar i e-boksamlingar förvärras ytterligare av de tekniska svårigheter som läsare stöter på när de lånar e-böcker från folkbiblioteken. Det är, enligt Bergström et al., också problematiskt att folkbibliotek inte äger e-böcker utan endast licensierar dem – därav är deras möjligheter att hantera och bevara samlingar begränsade. Då vår studie skrivs år 2024, blir denna forskning särskilt intressant för att jämföra hur situationen har förändrats, eller inte ändrats, under sjuårsperioden.

Ett exempel på hur man kan studera digitala böcker med fokus på biblioteksanvändare är Graham Martindale, Peter Willett och Roger Jones (2014) enkätundersökning som gjorts i Derbyshire, England. Artikelnen heter "Use and perceptions of e-books in Derbyshire libraries" och syftar på att undersöka effekten av ett visst e-lånesystem som hade etablerats på folkbibliotek i Derbyshire. De övergripande resultaten var att det som lockar biblioteksanvändarna att låna e-böcker är snabb åtkomst och mobilitet. Det har också kommit fram att de mer engagerade låntagarna oftast är äldre användare, som är lika benägna att låna tryckta böcker från biblioteket. Användare som inte har lånat något de senaste sex månaderna fick också svara i undersökningen. De vanligaste orsakerna till deras brist på engagemang var det dåliga utbudet av e-titlar och tekniska svårigheter som man stöter på i e-bokstjänsten. Denna undersökning, enligt Martindale, Willett och Jones, har varit till stor hjälp för bibliotekarier i Derbyshire för att förstå användarnas behov, deras lånebeteende och andra relevanta problem.

Motsvarande undersökningar har också gjorts i Sverige. Annika Bergström och Lars Höglund (2020) i artikeln "E-books: In the shadow of print" studerade attityder och användning av e-böcker. För att förstå utvecklingen av e-boksmarknaden behöver man, enligt Bergström och Höglund, undersöka aktörerna inom området, nämligen hur de betraktar e-boken och hur dessa aktörer förhåller sig till varandra. En av dessa aktörer är e-boksanvändare. Författarna undersökte således sambandet mellan läsarnas attityder och användning av e-böcker och kontextualiserade det utifrån läsarnas socioekonomiska bakgrund,

erfarenhet av bokläsning och biblioteksanvändning. Resultaten, baserade på nationella undersökningar i Sverige under 2013 och 2014, visade att människors attityder är en betydande faktor för valet av e-böcker framför tryckta. Utöver attityder till e-böcker är vanan att läsa tryckta böcker och att regelbundet besöka biblioteket de faktorer som hänger mest ihop med aktiv läsning av e-böcker. Själva läsarna, till skillnad från det som har identifierats i Martindale, Willett och Jones (2014) undersökning, tenderar att vara unga eller i tidig medelålder. De brukar också ha högre utbildning och tillgång till bättre läsutrustning. En slutsats som författarna kommer fram till är att e-böcker fyller en kompletterande snarare än ersättande funktion i förhållande till det tryckta formatet.

Ett annat vanligt tema gällande e-böcker, nämligen e-boksavtal, undersöks av Maciej Liguzinski (2023) i artikeln ”Forging a friction: The development of e-lending models and policy across Scandinavian public libraries”. Författaren gör en komparativ analys av e-boksavtal för digitala böcker på folkbibliotek i Danmark, Norge och Sverige. Genom att använda sig av så kallad ”grå litteratur” ger Liguzinski en översikt över hur olika e-lånemodeller har utvecklats i respektive land, vilken karaktär dessa processer hade, samt vilka politiska aktörer som var involverade. Liguzinskis analys visar att utvecklingen av e-boksavtal i de tre länderna har sett olika ut och präglats av olika förutsättningar. Det är bland annat förekomsten, eller frånvaron, av interna regleringar på den nationella bokmarknaden som har spelat en stor roll i hur förvaltningen av e-boksavtal skulle utvecklas. Av betydelse i sammanhanget är även vilka kulturpolitiska aktörer (offentliga organ, myndigheter, föreningar, bransch- och intresseorganisationer) som är involverade och deras olika uppdrag och intressen. Liguzinski ger ett exempel på hur de statliga aktörerna i Norge varit involverade i utvecklingsprocessen redan från början (till skillnad från Sverige och Danmark), och att det gav en mycket mer stabil utveckling jämfört med grannländerna. Att folkbibliotek i Sverige fortfarande saknar en nationell samordning för utlån av e-böcker kommer att diskuteras även i denna studie.

Birgitta Wallin (2019) undersöker i sin doktorsavhandling, *Selling and lending e-books: Changes in the Swedish literary field*, hela kedjan av e-boksproduktion, distribution och användning i Sverige och de aktörer som är involverade i den.

Digitala böcker på folkbibliotek är, enligt Wallin, en ideologisk fråga där flera aktörer, särskilt branschorganisationerna, tar ställning för eller emot. Frågan kompliceras ytterligare av den svenska bibliotekslagen som säger att folkbiblioteken ska ge tillgång till läsmaterial i alla format. Folkbibliotekens önskan att uppfylla sitt uppdrag att tillhandahålla litteratur i alla format till alla användare krockar med de kommersiella aktörernas önskan att sälja e-böcker. Däremot är det inte själva tillgången till böcker som tillhandahålls av de offentliga biblioteken som oroar bokhandlare, utan de ofördelaktiga affärsmodellerna. Med hjälp av kvalitativa och kvantitativa metoder kommer Wallin fram till att det finns två huvudstrategier för användning av digitala böcker på den svenska bokmarknaden. Den första strategin uppmuntrar användningen av e-böcker för att bibehålla relevansen för kunder och biblioteksanvändare. Till exempel möjliggör folkbibliotek e-böcker genom att låna ut dem gratis till användarna och stödjer dem genom att tillhandahålla teknisk support. Den andra strategin handlar om passivitet och att inte uppmuntra användningen av e-böcker. Exempel på det kan vara folkbiblioteket och de olika begränsningarna i e-boksutlåning som finns för att hålla nere kostnaderna. Samma mönster hittas även hos andra aktörer inom bokmarknaden, till exempel förlagen – trots det ökade antalet tillgängliga e-titlar de senaste åren har de inte lyckats hitta rätt prismodell som skulle få konsumenterna att öka inköp av digitala böcker. Denna artikel har varit särskilt intressant för vår studie då vi kunde identifiera liknande strategier gällande e-bokstjänsten på folkbiblioteken, något som kommer att diskuteras under analysdelen.

En annan relevant studie har gjorts av Gitte Balling och Rasmus Grøn (2016) som i artikel ”Kampen om eReolen: Biblioteker, bogmarked og framing af det litterære kredsløb” har kartlagt den mediala bevakningen av den danska nationella folkbiblioteks e-bokstjänsten eReolen. Detta för att förstå hur digitaliseringen av bokmediet påverkat dynamiken mellan bibliotek och bokmarknad. I den då pågående debatten omförhandlades förgivettagna idéer om hela det litterära kretslopp som båda parter ingick i, tonläget var ofta högt och hästskt. Balling och Grøn identifierar ett antal teman, positioner och förståelseramar som framkommit under debatten och lyckas på så sätt skapa en djupare förståelse för debattens förlopp och de olika aktörernas synpunkter och argument. Några av de

förståelseramar varifrån de olika aktörerna uttrycker sina åsikter ifrån är av intresse för vår studie, speciellt de som formuleras av de som går i bräsch för bibliotekens sak. En sådan förståelseram är exempelvis den kulturpolitiska inramningen vars huvudargument är att biblioteken ska kunna ställa digitalt material till allmänhetens förfogande vilket ”er essentielt for at bibliotekerne kan overholde sine kulturpolitiske forpligtelser – og dermed for den litterære kultur, som bibliotekerne understøtter” (s. 58). Utifrån denna förståelseram utpekades höga priser och påtvingade restriktioner kring utlån som oförenliga med bibliotekens uppdrag. Vi intresserar oss även för eReolen som koncept då det är en nationellt samordnad tjänst, något som ännu inte finns i Sverige.

2.3. Folkbibliotek och demokrati i en digital samtid

Trots att det, enligt vår uppfattning, saknas relevant svensk forskning kring digitala böcker på folkbibliotek, i relation till bibliotekens demokratiska uppdrag, har flera forskare identifierat att folkbibliotek, digitalitet och demokrati hänger samman. Här presenteras några relevanta studier som tar sig an denna fråga på sätt som varit fruktbara för vår förståelse av hur denna skärningspunkt ser ut.

Johanna Rivano Eckerdal och Hanna Carlsson (2022) menar i ”Plastic policies: Contemporary opportunities and challenges in public libraries' enactment of cultural policy” att demokrati, som är ett återkommande begrepp inom biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning, sällan teoretiseras och definieras i forskningssammanhang. De beskriver hur denna forskning i stället bygger vidare på ”theories that follow the liberal consensus model and on the associated neutrality norm that characterizes libraries and librarianship” (Rivano Eckerdal & Carlsson 2022, s. 6). I artikeln problematiserar författarna denna statiska förståelse av demokrati och menar att den i stället bör förstås som göranden kopplade till lokala och temporala förhållanden. De skriver: ”We view democracy as an ongoing process and a plurality that can be done in multiple ways – that is to say, as democracies” (ibid, s. 7). Enligt deras förståelse är folkbiblioteket inte enbart en utpost för ett politiskt system, utan även en plats där olika förståelser av demokrati är i ständig förhandling mellan bibliotekspersonal, användare, politiker och de dokument som definierar hur verksamheten ska skötas. Denna diskussion

är av värde för vår studie då vi vill närma oss vårt insamlade material med öppenhet och en nyfiken blick på hur demokratiskt arbete i en digital folkbibliotekskontext kan se ut. Vi vill även bidra med en förståelse för hur digitala tjänster och tekniska lösningar kan ses som en understödande faktor till hur demokrati görs i nämnda sammanhang

Med utgångspunkt i folkbibliotekens demokratiska uppdrag utforskar Lisa Olsson Dahlquist (2019) i avhandlingen *Folkbildning för delaktighet: en studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid* hur detta uppdrag kan se ut i en tid som präglas av både globaliserings- och digitaliseringsprocesser. Genom begreppet *civic talks* förstår hon folkbiblioteket som en plats där samtal ”äger rum utanför de politiskt beslutsfattande sammanhangen, men som ändå innehåller möjligheten till någon form av politiskt medvetandegörande eller som kan leda till aktörskap”. Hon beskriver vikten av mer informella arenor för politiska samtal och menar att folkbiblioteket är en sådan arena. Ytterligare bidrar folkbiblioteket till förståelsen av demokrati som en kommunikativ och social process genom att tillhandahålla relevant och allsidig information och arbeta för fri åsiktsbildning. Olsson Dahlquists fokus på hur det demokratiska uppdraget både kan tolkas och utföras är för oss relevant då vår studie vill närma sig spänningen mellan dessa två aspekter. Att undersöka diskrepansen mellan det politiska uppdraget och den praktiska verkligheten ställer, enligt vår mening, demokratibegreppet på sin spets.

Hur framväxten av nya bibliotekstyper, som exempelvis hybrida och digitala bibliotek, påverkas av den institutionella identitet som biblioteket i fråga har utvecklat beskrivs av Joacim Hansson (2010) i *Libraries and Identity: The Role of Institutional Self-image and Identity in the Emergence of New Types of Library*. Författaren menar att innovation och förändring inte bara ska förstås i relation till bibliotekets identitet, utan att denna identitet till och med kan tolkas som drivkraften till dessa fenomen. För att förstå hur biblioteken utvecklat de identiteter de har idag, närmar han sig dessa institutioner genom politiska, demokratiska, ekonomiska, samt teknologiska förändringar i samhället. Hansson ger exempelvis folkbiblioteken en central position i framväxten av den moderna svenska demokratin. Han beskriver hur de svenska folkbiblioteken importerat idén om biblioteken som en demokratisk plats från USA, men att den demokratiska

identiteten som växte fram på biblioteken i Sverige även tog sig ett nationsspecifikt uttryck. Vi intresserar oss för Hanssons studie då vi förstår både demokrati och digitalisering som identitetsskapande värdeord i det nationella projektet Sverige, med folkbiblioteket som en av dess utposter.

Arwid Lund och Pamela Schultz Nybacka (2021) går vidare i Hanssons spår och ställer frågan om vilka demokratiska processer digital teknologi möjliggör och är gjord för att möjliggöra. Denna fråga, menar författarna, är grundläggande för demokratistärkande utvecklingsarbete på biblioteken. Deras studie ”Digital Library Platforms’ Democracy Building Between Instrumental Education and Web 2.0 Sharing: A Swedish Case Study” utforskar således hur ett nationellt svenskt projekt för digitalisering tagits fram och vilka demokratiska processer detta gett upphov till. Projektet syftar till att, genom bibliotekarieledd support på folkbiblioteken, öka den digitala kompetensen bland svenska medborgare. Den digitala plattformen Digiteket, vars uppgift är att sammanföra aktörer på olika politiska nivåer inom bibliotekssektorn, har en framträdande roll i projektet och i Lund och Schultz Nybackas studie. Författarna utforskar de politiska, institutionella och digitala processer som skapat projekt, ett angreppssätt som stämmer väl överens med designen av vår studie.

Huruvida folkbibliotekens vara legitimeras av idén om en offentlig demokratisk mötesplats undersöks av Audunson et al. (2019) i studien ”Public libraries as public sphere institutions: A comparative study of perceptions of the public library's role in six European countries”. Audunson et al. menar att denna idé inte är ny men att den fått förnyad uppmärksamhet i takt med att samhället i allt högre grad digitaliserats och globaliserats. Studien är genomförd ur ett användarperspektiv och täcker sex länder varav tre är skandinaviska. Med utgångspunkt i de olika skandinaviska ländernas respektive lagar menar författarna att folkbiblioteket som offentliga arena fått allt större utrymme. I Norge, sedan 2013, understryks att biblioteket ska ta på sig rollen som mötesplats och arena för *enlightened public discourse*. Den svenska lagen, också den från 2013, stipulerar i stället att folkbiblioteken ska vara en institution som ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Den finska lagen från 2016 har även

den ett förhöjt fokus på medborgarskap och demokrati. Studien visar att biblioteken endast legitimeras på grund av dess roll som mötesplats i låg utsträckning. Däremot används biblioteken av sina användare för att på andra sätt tillskansa sig sina demokratiska rättigheter. Den starkt befästa idén att det fysiska rummet spelar en avgörande roll för hur folkbibliotekets uppdrag utförs är ett tema som även framkommit i vår studie. Vi intresserar oss främst för denna fråga ur de institutionella och identitetsskapande aspekterna.

3. Teoretiska perspektiv

För att på ett mångsidigt sätt fånga upp de aspekter våra frågeställningar berör, har vi valt att ta stöd både i nyinstitutionell teori och Brophys generiska biblioteksmodell (2000). Den nyinstitutionella teorin har valts ut som ett verktyg för att förstå vilka institutionella logiker som influerar bibliotekets arbete, samt i vilken utsträckning detta arbete påverkas av den institutionella strävan efter legitimitet. Medan det nyinstitutionella perspektivet är tänkt att förklara och synliggöra bibliotekets förhållande till och samspel med det omgivande samhället, är syftet med den generiska biblioteksmodellen att förklara och teoretisera de inre strukturer som biblioteket utgörs av och de olika roller biblioteket kan inta.

3.1. Nyinstitutionell teori

Den nyinstitutionella teorin inom organisationsteori har byggt vidare på den icke-rationalistiska synen på organisationer genom att i ännu högre utsträckning lägga fokus på hur historiska, kulturella och sociala aspekter formar och påverkar organisationers handlande (Olsson Dahlquist 2019, s. 72). Till skillnad från den tidiga institutionalismen ifrågasätter nyinstitutionalismen organisationer som rationella aktörer (Eriksson-Zetterquist 2009). I stället uppmärksammas det hur organisationer påverkas av sin omgivning och historia, samt hur organisationers handlande måste betraktas i förhållande till den institutionella kontexten (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 12). Genom att påverka varandra och påverkas av omgivande normer och regler blir organisationer inom samma bransch ofta rätt homogena (ibid, s. 64). I denna uppsats ser vi på folkbibliotek som en social institution som kännetecknas av ordning, stabilitet och förutsägbarhet, men även flexibilitet och anpassningsförmåga. De enskilda folkbiblioteken ser vi som organisationer som enbart kan förstås mot bakgrund av det institutionella ramverk som de verkar i (jfr Olsson Dahlquist 2019, s. 73).

Utifrån ett nyinstitutionellt perspektiv existerar organisationer, som tillhör samma område, i ett gemensamt *organisationsfält*. Organisationer inom samma fält påverkas av liknande externa krav och påverkar varandra genom diverse kulturella och normativa processer, även om de inte har direkt interaktion med varandra

(Eriksson-Zetterquist 2009, s. 73). Organisationsfält i denna uppsats är folkbiblioteksfält, där även andra aktörer som bokförlag, e-boksdistributörer och andra kommersiella aktörer är inblandade. Med hjälp av detta teoretiska perspektiv vill vi undersöka hur verksamheter både interagerar och inte interagerar med varandra. Av intresse är också att belysa hur de påverkar och själva påverkas av det gemensamma folkbiblioteksfältet genom diverse kulturella, historiska och normativa processer, exempelvis lagstiftning eller intresseorganisationer (jfr Olsson Dahlquist 2019, s. 74). För att kunna undersöka formandet av bibliotekets institutionella identitet och handlande har vi valt att utgå ifrån begreppen *isomorfism*, *legitimitet*, samt *institutionella logiker*.

3.1.1. Isomorfism

En viktig utgångspunkt inom nyinstitutionalismen är att varje etablerat organisationsfält präglas av homogenisering. På så sätt blir organisationerna avspeglningar av fältets egenskaper, det vill säga att de blir mer och mer lika varandra i formen (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 78). Med hjälp av begreppet institutionell isomorfism kan man belysa de mekanismer som påverkar organisationer inom det specifika fältet (ibid). DiMaggio och Powell (1991, s. 67) urskiljer tre olika former av isomorfism: 1) *tvingande isomorfism* (coercive isomorphism), 2) *imiterande isomorfism* (mimetic isomorphism) och 3) *normativ isomorfism* (normative isomorphism)².

Tvingande isomorfism handlar om politisk påverkan och statens sätt att bidra med olika regleringar och kontroller som får organisationer att handla på ett liknande sätt (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 78). Enligt DiMaggio och Powell (1991, s. 67) består organisationsfältet av både starkare och svagare organisationer, där de starkare får ställa olika formella och informella krav på de svagare organisationerna att uppfylla. Den starkaste organisationen är vanligtvis staten, som påverkar andra organisationer genom till exempel lagstiftning och ekonomiska resurser. Inom folkbiblioteksfältet styrs de enskilda biblioteken av statliga, regionala och kommunala aktörer genom olika styrande dokument som till exempel bibliotekslagen, IFLA:s/Unescos folkbiblioteksmanifest,

² Svensk översättning hämtad från Eriksson-Zetterquist 2009, s. 78.

biblioteksplaner, medieplaner etc. De regulativa lagarna är, enligt Scott (2014, s. 62), ofta rätt tvetydiga i den mening att de ger omfattande målsättningar men inga konkreta direktiv kring hur de ska åstadkommas. Ett bra exempel på det är bibliotekens demokratiska uppdrag som lyfts fram i bibliotekslagen men utan att ge några specifika förslag kring hur detta uppdrag ska uppnås. Sådana lagar, menar Scott, träder i stället i kraft genom deras normativa och kognitiva egenskaper. Bibliotekslagen kan således ses som en ramlag som skapar tillfällen för nya kollektiva tolkningar av institutionens uppdrag.

Imiterande isomorfism bygger på att organisationer imiterar varandra när de står inför det nya eller osäkra. DiMaggio och Powell (1991, s. 69) menar att när en organisation står inför ett problem med tvetydiga orsaker eller oklara lösningar, kan den välja att imitera andra organisationer inom sitt fält, särskilt de som verkar vara mer legitima eller framgångsrika. Ett exempel på imiterande isomorfism inom folkbiblioteksområdet kan, enligt vår tolkning, vara bibliotekens hantering av digitalisering, och de liknande lösningarna kring digitala böcker, tjänster och aktiviteter som finns på de flesta bibliotek. Den normativa isomorfismen handlar däremot om professionalismen. Likheterna mellan organisationer uppstår, enligt DiMaggio och Powell (1991, ss. 70-71), när yrkesmedlemmar inom samma fält börjar definiera gemensamma värden och normer som ska gälla för deras arbete. Med värden definieras de mål som anses vara önskvärda inom institutionen, medan normer bestämmer vad som är legitima handlingssätt för att uppnå dem (Scott 2014, s. 64). Genom att skapa en gemensam förståelse och legitimering för yrket etableras det liknande normer mellan de olika organisationerna (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 81).

3.1.2. Legitimitet

En annan aspekt som är viktig att beakta när man analyserar relationen mellan organisationer och deras omgivning är legitimitet (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 103). John Dowling och Jeffrey Pfeffer (1975, s. 122) menar att legitimitet uppstår och upprätthålls när det finns en överensstämmelse mellan de sociala värden som är förknippade med organisationen och de normativa värden som finns i det större sociala system som organisationen är en del av. Med andra ord – organisationer är

legitima så länge deras normer och aktiviteter överensstämmer med det överordnade systemets mål (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 104). Dowling och Pfeffer (1975) hävdar vidare att fokus på organisationernas strävan efter att bli legitima kan bidra till att förklara och analysera många organisatoriska beteenden. Organisationer, i sökandet efter legitimitet, förändras genom att anpassa sig till de förändrade normerna i samhället (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 104). Vi anser att e-bokstjänster på folkbibliotek är ett bra exempel på organisationers anpassning till omgivningen. Trots att bibliotekslagen inte berör digitala tjänster på folkbibliotek, så finns de ändå på de flesta bibliotek i Sverige. Det tolkar vi som ett försök att anpassa sig till de nya sociala trender i samhället som digitalisering och förändrade läspraktiker.

Mark S. Suchman (1995, s. 577) definierar tre huvudsakliga former för legitimitet – pragmatisk, moralisk och kognitiv. Pragmatisk legitimitet bygger på ett direkt utbyte mellan organisationen och allmänheten, till exempel bibliotek och låntagare. Det kan också involvera andra institutioner som en organisation har politiska, ekonomiska eller sociala beroendeförhållanden till. Ett exempel på det skulle kunna vara relationen mellan bibliotek och kommun. Till skillnad från pragmatisk legitimitet är moralisk legitimitet mer ”sociotropisk” – den grundar sig på handlingens värderingar och normer, snarare än lönsamhet för organisationen (ibid, s. 579). Organisationerna blir legitima i den mån de anses främja samhällelig välfärd, enligt definitionen av det sociala värdesystemet. Ett kognitivt sätt att se på legitimitet grundar sig på att vissa organisationer tas för givet i den kulturella kontext som de verkar i. Aktiviteter som utförs av en sådan organisation anses vara nödvändiga eller oundvikliga, och på så sätt även legitima (ibid, s. 582). Då folkbibliotek kan anses vara en sådan institution, är det intressant att undersöka huruvida biblioteken agerar utifrån vad som är förväntat av ett folkbibliotek och hur de förhåller sig till sin roll i samhället.

3.1.3. Institutionella logiker

En institutionell logik kan definieras som ett delat konceptuellt ramverk som utrustar organisationer med riktlinjer, av både normativ och kognitiv karaktär, för hur man ska agera inom fältet (Scott 2014, s. 225). Särskilt intressant logik för

folkbiblioteksfältet är lämplighetslogik (logic of appropriateness) som kan förklara hur organisationer styrs av regler och normer som utpekar vad som är lämpligt handlande för verksamheten (Olsson Dahlquist 2019, s. 75). Inom lämplighetslogiken bestämmer aktörer hur de ska handla i relation till sin egen roll och identitet, snarare än rationalitet (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 99). Ett organisationsfält kan däremot påverkas av flera konkurrerande logiker, och organisationer inom samma institution kan ha olika lämplighetslogiker (Olsson Dahlquist 2019, s. 76). I sin tolkning av lämplighetslogiken exemplifierar Olsson Dahlquist detta fenomen med den ökade ekonomiseringen av offentlig verksamhet som har skett under de senaste årtiondena. Det har, menar Olsson Dahlquist, inneburit att sådana institutioner som folkbibliotek i högre utsträckning än tidigare påverkats av en ekonomisk logik, snarare än den värdebaserade logik som vanligtvis kopplas till just folkbiblioteket.

En annan intressant aspekt inom nyinstitutionalismen är distinktionen mellan den rationella formella organisationsstrukturen och organisationens vardag. Organisationer tenderar att utveckla egna formella strukturer så att de blir mer isomorfa, eftersom de strävar efter att förverkliga samma ”myter”, det vill säga normer och värderingar som är inbyggda i samhället och inom organisationsfältet (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 65). Den formella strukturen används alltså för att bidra med legitimitet (ibid). Det görs bland annat genom ett gemensamt språk som utvecklas av isomorfa organisationer, särskilt vid prestationer utåt (ibid, s. 67). I denna studie blev detta påtagligt under materialinsamlingen då alla informanter använde en samstämmig vokabulär för att beskriva sitt arbete med både e-bokstjänsten och demokrati.

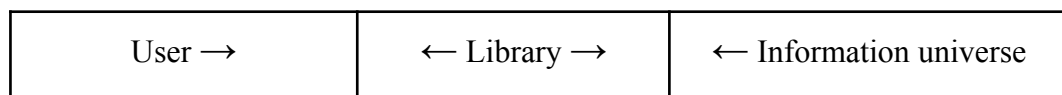
Det är dock inte ovanligt att den formella strukturen kopplas isär eller delvis separeras från det som görs i praktiken. Den formella strukturen blir den som lätt kan ändras när normer, lagar eller moden förändras, medan den informella används för att koordinera det praktiska arbetet (ibid, s. 69). De två strukturerna är sällan helt separata utan det finns ett visst samband mellan dem, en så kallad *löskoppling* (loosely coupled). Löskoppling är inte heller en negativ företeelse, utan det kan ge organisationer större anpassningsförmåga gentemot de förändringar som sker i deras omgivning (ibid, s. 70). Vår utgångspunkt i denna

studie är att det finns en viss löskoppling mellan den formella strukturen på folkbibliotek som återspeglas i bibliotekslagen, biblioteksplaner, medieplaner och det arbete som faktiskt görs på biblioteket.

3.2. Generisk modell för bibliotek

Peter Brophy (2000) har utvecklat en generisk modell för att identifiera de nyckelprocesser som definierar och legitimerar bibliotekens arbete och vara. Termen bibliotek används här i en vid bemärkelse och ämnar innefatta ett brett spektrum av bibliotekstyper. Denna modell är, som namnet antyder, tillämpbar på allt från traditionella till elektroniska och hybrida bibliotek.

Den gemensamma aktivitet som Brophy identifierat som universell för all biblioteksverksamhet, och som han byggt sin generiska modell kring, är ”to enable users to gain access to the information that they need” (Brophy 2000, s. 173). Modellen grundas följaktligen i uppfattningen att bibliotek fungerar som en (intermediator) i denna studie hädanefter översatt till *mellanhand*, mellan information och användare. Detta illustreras i figur 1 nedan.

Figur 1. *Biblioteket som mellanhand* (Brophy 2000, s. 174).

Bibliotekets roll som mellanhand kan vidare beskrivas på skilda vis beroende på hur den utförs eller vilken uppfattning man har kring hur den bör utföras. Brophy diskuterar denna position utifrån begrepp som i olika hög utsträckning indikerar passivitet eller aktivitet. De två mer aktiva begrepp han använder sig av är *guide* och *agent*. Biblioteket som guide är en aktiv position i det att biblioteket hjälper och utbildar användaren i hur den kan navigera bland bibliotekens resurser. Den aktiva aspekten i biblioteket som agent syftar i stället till hur biblioteket sammanställer sina resurser, färdiga för användaren att bruka. I kontrast till dessa positioner presenterar Brophy (2005) även begreppen *gateway* och *portal* där biblioteket intar en mer passiv mellanhands position. Båda dessa begrepp belyser bibliotekens roll som ett verktyg för användaren att använda för att nå önskad

informationsresurs. Skillnaden mellan gateway och portal är att i en portal återfinns och presenteras informationsresursen inom ramarna för portalen medan i en gateway leds användaren förbi gatewayen till en tredje plats (Brophy 2005, s. 94).

Brophy (2000) framhåller att det finns styrkor i alla dessa positioner och att bibliotek ofta växlar mellan dem, beroende på situation. En förutsättning för att rollen som mellanhand ska uppfyllas, oavsett vilken position som intas, är att biblioteken har insikt och förståelse för den användargrupp de betjänar och de informationsresurser de förmedlar. Hur dess relationer ser ut enligt Brophy illustreras i figur 2 nedan.

User universe	User population	Library	Information population	Information universe
	User intelligence		Source metadata	

Figur 2. *Biblioteket som mellanhand, utökad* (Brophy 2000, s. 175).

Inom ramarna för bibliotekets roll som mellanhand sker också ett antal processer som Brophy (2001) beskriver som *disintermediation*. Dessa processer definieras av att användaren interagerar självständigt med systemet, en form av självservice som kan inkludera att exempelvis hantera sina lån via stationer i det fysiska biblioteket eller via bibliotekets digitala tjänster. Utbredningen av denna typ av system blir allt populärare på både bibliotek och i samhället i stort, något som Brophy menar har både för- och nackdelar. Förändringen från relationen användare-bibliotekarie till användare-system möjliggör tids- och kostnadseffektiva lösningar som kan vara gynnsamma och uppskattade av såväl användaren som bibliotekarier som får möjlighet att fokusera på annat än praktisk bokhantering. Automatiseringen innebär däremot att den mänskliga kontakten förloras och riskerar dessutom försätta vissa användare i ett digitalt utanförskap (s. 92). I avseende att Biblio är en tjänst där användaren förväntas självständigt interagera med systemet kan man argumentera för att e-bokstjänsten är en sådan tjänst. Vi menar dock att de skilda sätt som våra informanter arbetar med Biblio

tydligare kan diskuteras utifrån biblioteket som mellanhand och de nivåer av aktivitet och passivitet som tidigare presenterats.

För att bibliotekens samlingar ska vara relevanta och överblickbara för dess användare behöver ett urval göras. Detta innebär, med Brophys (2000) terminologi, att ur ett universum av information (information universe) måste ett informationsbestånd (information population) skapas. Med vanlig bibliotekarieterminologi så syftar han på att bygga en samling genom inköp, inval eller liknande metod. Brophy framhåller även att denna arbetsuppgift, att göra ett urval, länge ansågs vara den viktigaste uppgiften för en bibliotekarie, till och med den syssla som låg grunden till yrkesprofessionen. Vidare behöver informationsbeståndet organiseras på ett sätt som gör det tillgängligt och sökbart för användare såväl som bibliotekets personal. Detta sker genom att förse de enskilda resurserna med adekvat metadata, organisera resurserna (fysiskt eller digitalt) på ett sätt som ger åtkomst till dem och utveckla ett regelverk rörande utlån och återlämning.

Bibliotekets roll som mellanhand fungerar enligt modellen bäst när ovanstående även är applicerbart på relationen mellan biblioteket och dess användare. Här kan urvalet tyckas självklart då bibliotekets användare helt enkelt består av dess låntagare, alltså personer med lånekort. Biblioteket arbetar dock i olika utsträckning med olika grupper och bör exempelvis ta större hänsyn till behoven hos sina prioriterade grupper. När det kommer till information om dessa användare (user intelligence), menar Brophy (2000) att det är en väsentlig aspekt för att kunna förse användarna med lämpligt material. Denna information kan bestå av demografisk information, användarhistorik och i vissa fall preferenser. För att värna låntagarnas integritet lagrar biblioteket i regel inte information om enskilda användares lån vilket innebär att de kommersiella e-bokstjänsternas algoritmiska funktioner som genererar personliga tips till sina användare inte är möjliga att ha på bibliotekens tjänster.

Nästa utveckling av modellen fokuserar på *gränssnittet*. Som framgår i figur 3 nedan så handlar detta om två olika gränssnitt, något som Brophy understryker är en nödvändighet för att denna interaktion ska fungera smidigt. Det första

gränssnittet, användargränssnittet (user interface), är till för att användaren ska kunna interagera antingen direkt med den informationsresurs som eftersöks eller genom att samla information och metadata om resursen för att sedan finna den på en plats utanför gränssnittet. Exempel på sådana användargränssnitt är en bibliotekskatalog, en utlåningsmaskin, en informationsdisk eller, som i fallet med denna studie, en e-bokstjänst. Det andra gränssnittets (source interface) funktion är att från bibliotekets håll hantera vilka informationsresurser som är tillgängliga för användaren.

User universe	User population	User interface	Source interface	Information population	Information universe
	User intelligence			Source metadata	

Figur 3. *Gränssnitt för användare och källa* (Brophy 2000, s. 176)

Vi kommer i denna studie använda Brophys generiska biblioteksmodell för att förstå de olika relationer och informationsflöden som finns inom e-bokstjänsten Biblio. Modellen används även till att förstå vilken grad av aktivitet/passivitet biblioteket intar utifrån rollen som mellanhand. Slutligen används modellen för att grafiskt hjälpa läsaren att förstå vilka delar av e-boktjänsten vi i analysen för tillfället analyserar.

4. Metod

I detta avsnitt presenteras och motiveras den kvalitativa semistrukturerade intervjun som metodval. Vi redogör här också för urvalet och genomförandet av intervjuerna, de forskningsetiska överväganden som gjorts i relation till materialinsamlingen, samt bearbetning av intervjumaterial.

4.1. Kvalitativa intervjuer

För att kunna besvara de forskningsfrågor vi ställt i denna uppsats, valde vi att använda oss av en kvalitativ metod, nämligen semistrukturerade intervjuer. Huvudanledningen till valet av denna metod är att studiens empirinära ämne kräver utsagor från personer som har både den specifika kunskapen om och den praktiska erfarenheten av det ämne vi undersöker (jfr Gunnarsson Payne & Öhlander 2022, ss. 29-30). Av samma anledning har vi valt att intervjua yrkesverksamma folkbibliotekarier som på ett eller annat sätt arbetar med digitala böcker och e-bokstjänsten på sin arbetsplats. Då kvalitativa intervjuer har som mål att vara flexibla och förhålla sig följsamt till de svar intervjupersonen ger, gav denna metod oss möjligheten att fånga upp de erfarenheter och utmaningar som identifierades av bibliotekarierna själva (Bryman 2018, s. 562).

Resultaten av kvalitativa intervjuer kan variera mycket beroende på hur forskaren väljer att ta sig an intervjuerna (Bryman 2018, s. 562). För den abduktiva ansats som vår studie bygger på ansåg vi att den semistrukturerade intervjuens flexibilitet var en styrka. Vi bedömde också att det var till vår fördel att frågorna vid den semistrukturerade intervjun inte behöver vara exakta (Hallin & Helin 2022, s. 43). I stället utgick vi från ett antal frågeområden, en så kallad intervjuguide (se bilaga 1), som vi använde fritt under intervjutillfällena. Vi har i huvudsak formulerat våra intervjufrågor utifrån tidigare forskning men då vi båda två har arbetat på folkbibliotek så har troligen dessa erfarenheter också bidragit till hur den utformats. Att låta intervjun röra sig på ett fritt sätt och kunna ställa följdfrågor gav oss möjlighet att komplettera det som vi eventuellt missat att ta i beaktande under förberedelserna av intervjuerna.

4.2. Urval och genomförande

Valet av intervjupersoner är ett centralt ställningstagande inom kvalitativ intervjuforskning (Hallin & Helin 2022, s. 34). Målet i denna studie var att sätta samman ett urval som återspeglar en maximal variation hos det fenomen som studeras (jfr Dalen 2015, s. 55). Som det har nämnts tidigare har vi valt att avgränsa oss till bibliotekarierna som är yrkesverksamma på folkbibliotek i Skåne. Nio intervjuer har gjorts på informanternas arbetsplatser, och en har ägt rum i digital form. Att miljön där intervjun sker kan påverka samtalet har tagits i beaktande under förarbetet och informanterna har därför erbjudits möjligheten att välja en annan plats för intervjun ifall arbetsplatsen inte kändes passande (jfr Hagström & Nylund Skog 2022, s. 135).

För att få en representativ bild av det avgränsade området vi studerar ville vi redan från början att både mindre och större kommuner skulle finnas representerade i vårt urval. Vi tillämpade ett självselektionsurval för att välja ut våra informanter, vilket innebar att vi kontaktade de potentiella informanterna via bibliotekens publika mailadresser med information om studien och en förfrågan om deltagande (se bilaga 2). Urvalsmetoden krävde således att intervjupersonerna själva erbjöd sig att delta. Vi specificerade inte vilken position eller vilka arbetsuppgifter deltagande bibliotekarierna skulle ha, utan ansåg att deras vilja att delta visade på erfarenhet och intresse för uppsatsens ämne, något som enligt oss gjorde dem lämpliga som informanter. Detta ledde till att de personer vi intervjuade arbetade med bibliotekens e-bokstjänster på olika sätt och med olika ansvarsgrad.

Sammantaget har samtliga kommuner i Skåne tillfrågats om att delta i studien. En kommun avböjde att vara med och de övriga kommunerna, som inte finns representerade i vårt urval, återkopplade inte. De kommuner som inte återkopplade kontaktades ytterligare en gång via mail. Vissa kommuner har tillfrågats indirekt då de ingår i större samarbeten. Av de 33 kommunerna som finns i Skåne ingår 22 av dem i sådana samarbeten. Dessa är SNOKA-bibliotek (sex kommuner), Familjen Helsingborg (elva kommuner) och Skåne sydost (fem kommuner). Då biblioteken inom dessa samarbeten har en gemensam mediekatalog och låntagarregister har de intervjuas som en enhet, det vill säga en representant per samarbete. Ett undantag mot denna regel gjordes i ett samarbete

där två personer var intresserade av att delta. Beslutet att genomföra båda dessa intervjuer togs då vi var osäkra på om vi skulle få ett tillräckligt underlag, en oro som med tiden visade sig vara obefogad.

Vår ambition var att få ihop ett material som bestod av ca åtta till tio intervjuer. Vi fick kontakt med tio bibliotekarier från tio kommuner, något som vi anser är ett rimligt antal för denna studie. Enligt Eriksson-Zetterquist och Ahrne (2022, s. 64) brukar sex till åtta intervjuer ofta räcka för att samla in tillfredsställande resultat vid kvalitativa intervjustudier som inriktar sig på en särskild grupp av människor. Vi ville däremot ge alla de kommuner som anmälde intresse få möjlighet att komma till tals och genomförde därför intervjuer med alla tio. I samband med de sista intervjuerna kunde vi däremot notera ett visst återkommande svarsmönster och upplevde det som Eriksson-Zetterquist och Ahrne kallar för en mättnad (2022, s. 64). Ytterligare intervjuer hade därmed inte gjort någon avsevärd skillnad för studiens slutresultat.

Utöver vårt primära material, som består av de tio intervjuerna med folkbibliotekarier, har vi också samlat in ett sekundärmaterial. En kompletterande intervju gjordes med en bibliotekarie som administrerar e-bokstjänsten Bibblix, en tjänst som riktar sig till barn. Denna intervju genomfördes därför att flera av informanterna nämnde denna tjänst och hur den hjälpte dem att nå användare de menade inte nåddes av enbart Biblio. Resultatet av denna kompletterande intervju kommer att diskuteras i kapitel sex. Då vi fick olika svar från våra informanter gällande vissa tekniska aspekter i appen Biblio, fann vi det rimligt att även kontakta leverantören Publizon. Detta kompletterande material är baserat på en kort mailintervju med en representant från företaget och informationen som framkommit ur denna intervju har använts löpande i analysdelen.

4.3. Etiska förhållningssätt

Som Kvale och Brinkmann (2014, s. 98) påpekar så är intervjuforskning genomsyrad av etiska och moraliska frågor. De grundläggande etiska frågorna rör frivillighet, integritet, konfidentialitet och anonymitet för de inblandade i studien (Bryman 2014, s. 170). Eftersom etiska problem förekommer under hela intervjuundersökningen har vi beaktat de potentiella etiska frågorna redan i

tematisering och planering av vår studie (Kvale & Brinkmann 2014, s. 99). Vi har redan vid den första mailen till biblioteken tagit hänsyn till informationskravet och informerat om det allmänna syftet med studien och om hur den är upplagd (jfr Kvale & Brinkmann 2014, s. 107; Bryman 2014, s. 170). En samtyckesblankett (se bilaga 3) där det tydligt framstår att intervjupersonerna deltar frivilligt och har rätt att dra sig ur när som helst, har inhämtats skriftligen av varje respondent innan påbörjad intervju. Ett undantag mot denna regel gjordes när vi genomförde en digital intervju – samtycket inhämtades då muntligt i stället. I samtyckesblanketten framgår det även att intervjuerna kommer att spelas in, samt att ljudinspelningarna enbart kommer att användas för forskningsändamålet och raderas när uppsatsen är inlämnad och godkänd.

I utformningen av studien har vi även tagit konfidentialitetskravet i beaktande. En aspekt av konfidentialiteten handlar om hur man hanterar och lagrar information som man tagit fram i en intervjuundersökning (Kvale & Brinkmann 2014, s. 173). All insamlad information från intervjuerna och själva inspelningarna har under studiens gång hanterats med stor omsorg. Inspelningsmaterialet har förvarats på ett separat USB-minne och har enbart använts för studiens syfte. Konfidentialitetskravet innebär också att intervjupersonernas identitet behandlas på ett konfidentiellt sätt (ibid). För att säkerställa och skydda våra informanternas integritet, har vi valt att avidentifiera deras namn och arbetsplatser. Eftersom studiens syfte är att nå en fördjupad kunskap om e-boktjänstens position på svenska folkbibliotek generellt, ser vi inte behov att precisera vilket bibliotek respektive deltagare arbetar på. Vi har inte heller använt oss av fingerade identiteter då vi inte anser att informanternas kön, ålder eller etnicitet är aspekter vi har möjlighet att ta i beaktande inom ramarna för denna studie. Vi har emellertid valt att särskilja informanterna från varandra med hjälp av bokstäver A-J, något som vi tycker är viktigt för att påvisa att alla informanter kommer till tals och citeras. Avidentifieringen av informanterna är dessutom viktigt för att ge studiens deltagare större utrymme att svara på våra frågor så transparent och öppet som möjligt.

4.4. Bearbetning av intervjumaterial

Det var viktigt för oss att bli förtrogna med vårt insamlade material eftersom det är, som Rennstam och Wästerfors (2022, s. 246) påpekar, ett bra sätt att få en känsla av kontroll i förhållande till sitt material. Första steget dit var transkribering av alla inspelningarna. I det arbetet har vi försökt förvandla informanternas muntliga språk till en mer begriplig och läsbar text genom att till exempel ta bort upprepningarna eller långa pauser, där dessa inte hade någon betydelse. I bearbetning av vårt material har vi utgått från Rennstam och Wästerfors (2022, s. 244) grundläggande sätt för att analysera kvalitativt material, nämligen *sortering-reducering-argumentering*. För att sortera materialet började vi med att identifiera återkommande och övergripande teman i varje intervju. Exempel på teman som har identifierats är ”demokrati”, ”digitala utmaningar och möjligheter” och ”målgrupp”. Dessa teman var, på grund av intervjuguidens utformning, återkommande i alla intervjuerna, men i olika hög utsträckning. De identifierade temana klipptes sedan ut ur de transkriberade och avidentifierade intervjudokumenterna för att analyseras tillsammans med övriga intervjuer i separata dokument. Efter det identifierades nya, mer specifika teman som till viss del korrelerar till våra forskningsfrågor och som kommer att presenteras i det nästföljande analyskapitlet.

Nästa steget i bearbetning av materialet var att reducera och skapa en god representation. Ambitionen i detta arbete var att återge materialet på ett selektivt men rättvisande sätt (Rennstam & Wästerfors 2022, s. 252). Av denna anledning har vi ägnat särskild uppmärksamhet åt de exempel som på något sätt var avvikande i relation till andra informanter eller inte bekräftade vår uppfattning av problemet. Viktigt för oss var att låta alla informanterna komma till tals i uppsatsen då vi anser att detta ökar möjligheten att ge en rättvis representation. Det sista steget var argumentering. Att argumentera akademiskt utifrån empiri innebär, enligt Rennstam och Wästerfors (2022, s. 256), att man uttalar sig om empirin i relativt allmänna och formella termer. Man höjer blicken och försöker formulera sina fynd med hjälp av teoretiska begrepp, något som vi har gjort i det nästkommande kapitlet.

5. Resultat och analys

Följande avsnitt ämnar att presentera och analysera resultat som framkommit från de genomförda kvalitativa intervjuerna. I analysen tillämpas teorier och begrepp som presenterats i avsnitt tre, nämligen den nyinstitutionella teorin samt Brophys generiska modell för bibliotek. Kapitlet är sammansatt av tre delar. Syftet med den första delen, *Bibliotekens (o)lika förutsättningar*, är att redovisa vilka externa och interna förutsättningar som villkorar bibliotekets arbete med digitala böcker via Biblio. Den andra delen, *Digital distans*, har som syfte att undersöka bibliotekariernas praktiska arbete med digitala böcker inom ramarna för e-bokstjänsten, samt de digitala utmaningar som präglar det arbetet. I den sista delen, *Demokratiarbete i relation till e-bokstjänsten*, undersöker vi de hinder respektive möjligheter som finns för folkbibliotekarier att arbeta med bibliotekens demokratiska uppdrag i relation till Biblio.

5.1. Bibliotekens (o)lika förutsättningar

I denna del avser vi att analysera vilka interna och externa förutsättningar som villkorar bibliotekets möjlighet att tillhandahålla digitala böcker. Som rubriken antyder har vi funnit att de undersökta verksamheterna präglas av både lika och olika förutsättningar. Utifrån insamlat material kommer vi i följande avsnitt presentera och analysera de faktorer vi identifierat som centrala för hur bibliotekarier kan arbeta med digitala böcker på folkbiblioteket. Denna del av analysen är disponerad i två underrubriker som tematiserar våra resultat, nämligen byråkratiska och ekonomiska förutsättningar. Det är dock viktigt att poängtera att dessa förutsättningar delvis överlappar varandra – de byråkratiska strukturerna är ofta beroende av ekonomin och vice versa.

5.1.1. Byråkratiska förutsättningar

Alla undersökta bibliotek har det danska företaget Publizon som distributör för digitala böcker och nyttjar således deras e-bokstjänst Biblio för att kunna erbjuda litteratur till låntagare (se tabell 1 nedan). Denna homogenitet inom organisationsfältet kan delvis förklaras med den imiterande isomorfismen och att

de olika biblioteken, som också ligger relativt nära varandra geografiskt, har härmat varandras lösning för det nya formatet. En annan förklaring, som tas upp av de intervjuade bibliotekarierna, är avsaknaden av konkurrens inom e-bokdistribution. Trots att de flesta bibliotek verkar vara mer eller mindre missnöjda med den nuvarande leverantören, finns det knappt några andra alternativ att välja på, särskilt sådana som skulle fungera bättre än den befintliga tjänsten. Då Publizon dominerar den svenska biblioteksmarknaden blir det svårt för biblioteken att ställa krav på tjänsten, något som uttrycks av informant A:

Jag är ju väldigt trött på Publizon just för att de har ett monopol i Sverige som gör att de inte behöver ta in användarnas åsikter och krav. Och inte bibliotekens heller. Och att de också lanserar tjänster och funktioner som inte är klara utan kör beta-tester och säger att det är klart. [...] Som sagt, Biblio har blivit bättre under de senaste åren men det är ju inte från bibliotekens krav utan på produktutveckling.

Informant A

En del av våra informanter är emellertid positiva till hur Biblio har utvecklats under de senaste åren och har blivit en mer användarvänlig app. Det uppskattas också att företaget Publizon är relativt snabba på att svara på olika supportfrågor och tekniska ärenden. Däremot uttrycker alla informanter att Biblio fortfarande är en bristfällig tjänst och att den inte är anpassad till folkbibliotekens mål i termer av allsidigt utbud eller prioriterade målgrupper. Detta kommer att diskuteras vidare under avsnitt 5.3.2.1 och 5.3.2.2.

Den lösning för e-bokutlåning som används av folkbiblioteken i Skåne är den så kallade *accessmodellen*, där biblioteken tar in ett större antal digitala böcker till sin samling men betalar enbart per utlån. Trots att alla undersökta bibliotek använder sig av samma tjänst och utlåningsmodell, så har de valt ganska olika lösningar kring hur många böcker som kan lånas per låntagare och period (se tabell 1 nedan). Större kommuner samt kommuner som ingår i samarbeten tenderar att ha mer generösa utlåningsvillkor jämfört med de mindre biblioteken. Däremot uttrycker de flesta bibliotek, oavsett storlek, behov av att begränsa utlåningsvillkor ytterligare då lånen ofta räcker till en liten del låntagare. Frånsett utlåningsprincipen har alla bibliotek en månadsbudget som är avsedd för de digitala böckerna. Då kostnaderna drivs av låntagarnas val blir det nästintill

omöjligt för biblioteken att budgetera digitala böcker på ett sätt som skulle tillgodose alla låntagarnas behov. Följaktligen vittnar alla intervjuade bibliotekarier om att biblioteken ”slår i taket” innan varje kalendermånads slut. De större biblioteken klarar oftast med en eller två dagars marginal, medan på de mindre biblioteken tar potten för digitala böcker slut redan efter ett par veckor in på den nya månaden. Nedan följer två exempel på detta.

Sedan är det jätteproblem med att vi har en viss summa varje månad som det får kosta. Så nu har vi märkt både i januari och februari så har vi slagit i taket när det har varit en dag kvar.

Informant F

Vi har ju haft lite tur, tror jag, så vi brukar klara den här kvartalsspärren, men den här månaden kommer vi inte klara det. Det vet vi redan nu, att vi kommer att slå i taket innan halva mars. Nu är det ju halva mars. Det är någonstans i dagarna som vi kommer att slå i taket.

Informant G

Ett sätt att kunna erbjuda fler böcker till fler låntagare blir att sätta en högsta kostnadsgräns per bok. Som det blir tydligt i tabell 1, så finns det olika lösningar på olika bibliotek. De bibliotek som har valt att begränsa e-bokens kostnad till 30-40 kronor, har däremot fått uppleva en avsevärt försämrad kvalitet på den digitala samlingen. Detta då de nyaste och mest efterfrågade böckerna, enligt våra informanter, brukar kosta runt 60-70 kronor. Biblioteket som informant H arbetar på har valt att sätta en 30 kronors gräns och fick uppleva följande:

Det blev lite andrahands-bestånd, förutom klassiker då. Men det är ju någonting som vi har diskuterat, att vi kanske i stället för att ha det här lite urvattnade beståndet som det ändå kanske blir eller good-enough bestånd, att man skulle behöva punkta och köpa in titlar, men det blir ju mer arbetskrävande.

Informant H

Bibliotek	Leverantör	Utlåningsmodell	Högst kostnad per bok	Utlåningsvillkor	Ingår i ett samarbete
1	Publizon	Access	100 kr	4 lån per 28-dagarsperiod	Nej
2	Publizon	Access	60 kr	2 lån per 7-dagarsperiod	Nej
3	Publizon	Access	80 kr	1 lån per 7-dagarsperiod	Ja
4	Publizon	Access	60 kr	1 lån per 7-dagarsperiod	Ja
5	Publizon	Access	30 kr	2 lån per 7-dagarsperiod	Ja
6	Publizon	Access	30 kr	2 lån per 7-dagarsperiod	Ja
7	Publizon	Access	40 kr	1 lån per 7-dagarsperiod	Nej
8	Publizon	Access	30 kr	5 lån per 28-dagarsperiod	Nej
9	Publizon	Access	66 kr	2 lån per 28-dagarsperiod	Nej
10	Publizon	Access	40 kr	2 lån per 7-dagarsperiod	Nej

Tabell 1. *Bibliotekens olika förutsättningar*

Biblioteken blir således stående inför ett dilemma; antingen erbjuda mindre eftertraktat utbud till flera låntagare, eller att tillhandahålla de efterfrågade böckerna men till betydligt färre. Båda alternativ går emot den värdebaserade logik som folkbiblioteket alltid försöker agera ifrån. Att erbjuda, som informant H uttrycker det, ett urvattnat bestånd strider mot bibliotekets uppdrag att tillhandahålla medier och tjänster som präglas av allsidighet och kvalitet. Det skapar även, som några av informanterna påpekar, negativa reaktioner hos låntagarna som förväntar sig att hitta aktuell litteratur även på det digitala biblioteket. Samma gäller även det andra alternativet – de bibliotek som har valt att inkludera de dyra och populära titlarna har också upplevt missnöje hos

låntagarna då lånen tar slut så tidigt. Att låntagarna har negativa reaktioner kan förklaras med den starka bilden av bibliotek som en legitim institution som finns hos allmänheten. Då folkbibliotek vanligtvis brukar stå för allsidighet och kvalitet, samt tjäna den breda allmänheten upplevs varje avvikelse mycket starkare jämfört med institutioner som saknar de normativa värden (jfr Suchman 1995). Båda alternativ skickar följaktligen en viss signal till låntagare som vanligtvis inte brukar kopplas till folkbiblioteket gällande dess mer ”traditionella” verksamheter och tjänster, som sker i bibliotekets fysiska rum.

Trots att de flesta undersökta biblioteken uttrycker ett missnöje kring den situation som idag finns gällande utlåningsmodellen, prissättningen och utbudet, verkar det inte finnas någon utväg där biblioteken skulle kunna välja en annan e-bokdistributör eller tjänst. Det beror på att det i skrivande stund inte finns något nämnvärt bättre alternativ än Publizon. En tanke om att eventuellt avskaffa e-bokstjänsten helt, just på grund av den ekonomiska ohållbarheten, har uttryckts av några intervjuade bibliotekarier. I nuläget är denna idé dock svår att realisera då inget annat bibliotek i Skåne har gjort något liknande och det är oklart vilka reaktioner det skulle väcka, menar våra informanter. Att inget bibliotek vågar gå emot de lämplighetslogiker som råder inom institutionen kan förklaras med att institutioner alltid undviker risk att framstå som icke-legitima aktörer. Detta kan ytterligare tolkas som att institutioner inte heller är rationella aktörer, utan agerar utifrån den institutionella kontext de befinner sig i. Då alla biblioteken tillhandahåller e-bokstjänsten blir detta en norm inom organisationsfältet, något som gör det ytterst svårt för en enskild organisation att gå ”mot strömmen”. På så sätt kan Biblio förstås även som ett exempel på moralisk legitimitet som grundar sig på värderingar och normer som förknippas med digitala böcker och bibliotek som tillhandahållare av litteratur, snarare än lönsamhet för organisationen (jfr Suchman 1995).

En annan intressant aspekt som kan kopplas till den tvingande isomorfismen kan vara informantens G tanke om att avskaffandet av e-bokstjänsten också skulle bli en väldigt tydlig signal till politikerna, som troligtvis inte skulle uppskattas. I och med den nationella digitaliseringsstrategin och tillgänglighetsdirektivet (SOU 2021:44) som uttryckligen nämner digitala boklösningar på bibliotek, finns det en

stor förväntan från regeringen och andra politiska aktörer att folkbiblioteken ska bidra till att uppnå det övergripande målet om att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter (Regeringskansliet 2017). Däremot finns det, enligt våra informanter, inget incitament från regeringens sida att finansiera de digitala lösningarna som förväntas finnas på folkbiblioteken. Detta gör det ännu svårare för biblioteken att satsa på det digitala formatet just för att pengarna tas från samma budget som ska räcka till alla andra medier och verksamheter som biblioteken också har skyldighet att tillhandahålla. Vidare kan vi se att detta resulterar i en motvilja mot e-bokstjänsten hos vissa bibliotekarier då de börjar se på digitala tjänster som någonting som fräntar viktiga resurser från bibliotekens andra verksamheter som fungerar bättre och är betydligt mer lönsamma:

Vi väljer att vara engagerade och lägga vår energi på andra saker som vi har mer kontroll över och som funkar bättre. För då får man mer tillbaka. Man känner liksom stolthet över att det går bra. Men e-medier... Nä, det är liksom, det är en tredje part som har kontroll...

Informant I

Utifrån informanternas utsagor blir det tydligt att den formella organisationsstrukturen kopplas isär från det praktiska arbetet på biblioteket. Även om den formella strukturen, i form av till exempel bibliotekets medieplan och bibliotekslagen, poängterar att arbetet med digitala böcker ska efterlikna det med tryckta medier – där samma kvalitetsprinciper och målgruppsanpassning ska gälla – separeras dessa praktiker från det som verkligen görs på biblioteket. Som det har diskuterats i teoridelen är sådan löskoppling inte nödvändigtvis en negativ företeelse, utan den kan ge organisationer större anpassningsförmåga gentemot de förändringar som sker i deras omgivningar (jfr Eriksson-Zetterquist 2009). Däremot kan den förstås vara problematisk gällande exemplet ovan. För att det digitala biblioteket ska fungera på det bästa möjliga sättet är bibliotekariernas engagemang en grundläggande del i det (jfr Calhoun 2014). Då de digitala böckerna är osynliga i bibliotekets fysiska rum är det särskilt viktigt att bibliotekarier vill arbeta med tjänsten på ett sätt som beskrivs i den formella strukturen, nämligen genom ett aktivt inval, boktips och andra relevanta aktiviteter som vanligtvis görs i bibliotekets fysiska rum. Å andra sidan är det inte så konstigt att bibliotekarier väljer att satsa mer tid och resurser på de andra

tjänster och aktiviteter som de upplever stödjer organisationens pragmatiska, moraliska och även kognitiva legitimitet. För att sammanfatta det hela så kan våra intervjuade bibliotekarier inte arbeta fullt ut med Biblio eftersom tjänsten, enligt deras uppfattning, inte är tillräckligt anpassad för folkbibliotekets verksamhet. Samtidigt blir Biblio, som ett digitalt bibliotek, ännu sämre tjänst just för att bibliotekarier i viss mån prioriterar bort den, något som ytterligare hänger ihop med de olika byråkratiska förutsättningar som komplicerar det arbetet.

5.1.2. Ekonomiska förutsättningar

Andra förutsättningar som komplicerar bibliotekens möjlighet att tillhandahålla digitala böcker via Biblio är av ekonomisk karaktär. Ekonomin är den interna förutsättning som samtliga intervjuade bibliotekarier har identifierat som mest utmanande. De undersökta bibliotek har försökt lösa den ökade efterfrågan på digitala böcker, som resulterar i ökade kostnader, på olika sätt. Vissa bibliotek har ingått i samarbeten (se tabell 1 ovan), andra har tagit bort övriga digitala tjänster (till exempel tjänsten för strömmande film) för att kunna öka budgeten för just digitala böcker.

Även om man skulle förvänta sig att bibliotek inom samarbeten klarar sig bättre än de resterande, verkar det ändå finnas ekonomiska svårigheter även där. Det kan uppstå en viss oenighet kring satsningar på digitala böcker eftersom samarbeten tenderar att bestå av en stor och ett antal mindre kommuner. Vad detta kan innebära för de större kommunerna uppmärksammas av informant C:

Och sen är det ett problem också med kommuner som samarbetar för att det går ju inte att [vår kommun] säger till exempel att vi vill satsa mer, vi smäller till med 5 000 kr till i månaden. Då måste ju liksom alla biblioteken bidra. För att vi har ju, alla har sina egna budgetar. Vi har liksom bara ett katalogsamarbete tillsammans. Och det är många gånger en fördel men just när det gäller så måste alla vara överens och det är svårt.

Informant C

Det räcker nämligen inte att en kommun skulle vilja satsa på digitala böcker, utan alla andra kommuner måste också vara överens om det, något som kan försvåra utvecklingen av arbetet med digitala böcker. Att ingå i samarbeten kan däremot underlätta bibliotekariernas arbete då ekonomifrågan påverkar i vilken

utsträckning detta arbete kan utföras. Vissa bibliotek har endast en bibliotekarie som har tilldelats ansvar för det digitala, tillsammans med ett antal andra ansvarsområden. De andra bibliotek som är större eller som ingår i samarbeten, kan ha flera personer ansvariga för Bibio, samt ingå i olika mediegrupper där man roterar uppgifterna och bevakar e-utgivningen tillsammans. Detta lyfts upp av informant C på tal om hur biblioteken gynnas av samarbetet:

Bara det att vi har den här gruppen som arbetar, annars hade jag varit den enda som jobbade med detta [digitala böcker] här. Nu är vi en grupp där vi alla fem håller på med ungefär samma saker så man har många kollegor, på så vis blir det som ett litet större bibliotek. För [vårt bibliotek] det är ju en sak. Vi är ju 17 medarbetare här, men de andra biblioteken, där är något av dem där de bara är fem [medarbetare]. Och de skulle också göra alla de här olika grejerna, så det [samarbetet] blir ett stöd.

Informant C

Detta spelar vidare roll i hur aktivt bibliotek kan arbeta med de digitala samlingarna. De bibliotek som har större ekonomiska resurser tenderar arbeta med de digitala böckerna på ett sätt som efterliknar arbetet med de fysiska samlingarna, där man har mer aktivt inköp (väljer in titlar manuellt), gallring (ta bort irrelevanta titlar manuellt) och bättre överblick över utbudet. De mindre biblioteken å andra sidan väljer enklare sätt att köpa in titlar (genom att välja ett antal förlag), gallrar enbart enstaka titlar och har överlag mindre översyn över det digitala biblioteket. Detta belyser informant A:

Vill också lägga till att vårt bestånd är så pass stort digitalt så vi som ett mindre bibliotek har svårt att avsätta personal timmar som det skulle krävas för att faktiskt ha lika stor kontroll och lika stor medvetenhet kring vårt digitala bestånd som det fysiska.

Informant A

Att ha väldigt lite kontroll över den digitala samlingen påverkar direkt bibliotekens möjlighet att tillhandahålla digitala böcker på ett sätt som uppfyller bibliotekens demokratiska uppdrag. Det går nämligen inte att prata om utbudet i termer av allsidighet och kvalitet när bibliotekarier inte känner till vad som finns i den digitala samlingen, eller vilka målgrupper som den når. Bibliotekens roll som mellanhand mellan användare och informationsresurs blir därför ambivalent då en förutsättning för att denna roll ska uppfyllas är att biblioteken har insikt och förståelse för de informationsresurser de förmedlar (jfr Brophy 2005). Det strider

följaktligen mot de institutionella normer och värderingar som biblioteken brukar förknippas med. Detta kommer diskuteras djupare i avsnitt 5.2.

Den ekonomiska frågan gör det också svårt för biblioteken att jobba mer aktivt med e-bokstjänsten gentemot sina låntagare. Samtliga informanter uppmärksammar hur biblioteken måste balansera mellan den budget som redan inte räcker för att uppfylla behovet hos de befintliga låntagarna, och bibliotekets läs- och kunskapsfrämjande uppdrag. Det illustreras i ett svar från informant D:

Vi har pratat tidigare om att ute i bokhyllorna tipsa om Biblio. Och sen är det också ett problem att det lånas ju redan, det går redan åt den potten som vi har möjlighet att erbjuda. Så egentligen behöver vi ju inte fler användare, inte utifrån hur det ser ut nu. Så att marknadsföra... det blir lite tveeggat. Det skulle vara så många som inte skulle få låna.

Informant D

Biblioteken kan alltså inte "marknadsföra" sin tjänst till nya användare eftersom budgeten ofta inte räcker till de befintliga användarnas lån. Detta går emot såväl det regulativa som det normativa systemet. Enligt de regulativa lagar som folkbibliotek förhåller sig till, ska bibliotekens tjänster vara tillgängliga för alla låntagare och bibliotekarier ska arbeta läs- och kunskapsfrämjande mot alla bibliotekens målgrupper. Även om Biblio, teoretiskt sett, finns tillgänglig för alla, blir det svårt för nya låntagare att hitta till appen om bibliotekarier inte aktivt jobbar med det. Detta blir särskilt påtagligt, enligt våra informanter, i relation till de prioriterade målgrupperna, där både personer med ett annat modersmål än svenska och även barn och unga ingår. Det finns också låntagare som inte är digitalt kunniga och behöver extra hjälp på biblioteken. Det är framförallt dessa grupper som berörs av att bibliotekarier inte introducerar tjänsten till dem, och det är också de grupper som troligtvis behöver denna tjänst mest. På så sätt drabbas även bibliotekens moraliska legitimitet, då biblioteken går emot de kognitiva värderingar och normer som vanligtvis förknippas med folkbibliotek – framför allt att vara till för alla. Sammanfattningsvis så är ekonomi den stora utmaningen i tillhandahållandet av digitala böcker då den inte enbart påverkar bibliotekariers möjligheter att arbeta mer aktivt med Biblio, utan även hur många användare som får låna.

5.2. Digital distans

Under intervjuerna med bibliotekarierna har vi lagt stort fokus på det praktiska arbetet med digitala böcker inom ramarna för e-bokstjänsten Biblio. Det arbetet, i jämförelse med de fysiska medierna, präglas av ett antal digitala utmaningar som identifierats av våra informanter. I hög utsträckning handlar det om distans till användare, samt distans till den egna samlingen (jfr Brophy 2005). Denna distans inbegriper ett fysiskt avstånd mellan låntagare och bibliotekarie, mellan låntagare och medieresurs samt mellan bibliotekarie och medieresurs. Bibliotekets position som mellanhand blir här beroende av utformningen av det digitala system som Publizon tillhandahåller, en utformning som biblioteket har väldigt begränsad möjlighet att påverka.

De delar av Brophys generiska modell som kommer att diskuteras i relation till våra resultat är de aspekter som biblioteket agerar mellanhand åt, nämligen ett *användaruniversum* och ett *informationsuniversum*. Användaruniversumet utgörs av en inringad grupp användare, i detta fall e-bokslåntagare, och den information som finns att tillgå kring denna grupp. Informationsuniversumet utgörs av de medieresurser biblioteket tillhandahåller via Biblio och den data som på olika sätt är knuten till dessa resurser. I denna del av analysen kommer även bibliotekets roll att diskuteras utifrån de aktiva och passiva positionerna som presenterades under teoridelen.

5.2.1. Distans till låntagaren

En anledning till att den fysiska distansen mellan användare och bibliotekarie uppstår är, enligt våra informanter, att majoriteten av e-lånen genomförs utanför bibliotekets fysiska lokaler. En e-bokslåntagare behöver i teorin bara besöka biblioteket en gång, för att få sitt lånekort:

Det som är lite svårt med e-media är att låntagaren inte har så mycket kontakt med oss. De kommer oftast inte till biblioteket, de sitter ju hemma. De kommer till biblioteket en gång för att skaffa lånekortet och sen behöver de aldrig mer att komma. Så man har inte den kontakten riktigt.

Informant F

Inom ramarna för Biblios gränssnitt har biblioteken få möjligheter att överbrygga denna distans. När mötet med användaren uteblir, försvinner den kontaktyta där bibliotekarien har möjlighet att hjälpa användaren att navigera i bibliotekets bestånd och på så sätt iklä sig den roll som Brophy (2005) beskriver som *guide*. Den digitala litteraturförmedling som användaren erbjuds är begränsad till de listor som biblioteket kan sätta ihop på böcker de vill rekommendera eller på annat sätt framhäva. Listorna exponeras sedan för användaren på appens startsida. Denna funktion beskrivs som relativt ny av informanterna. Vissa bibliotek arbetar mer aktivt med den, medan andra nöjer sig med de listor som tjänsten genererar automatiskt. En intervjuperson gjorde inga listor själv och var osäker på om någon kollega gjorde det och ett bibliotek visste inte ens om att funktionen fanns. Informanten från detta bibliotek berättar vidare att de tidigare bedrivit litteraturförmedling av e-böcker via sin hemsida men att den tekniska lösningen försvann för dem när Axiell Media köptes upp av Publizon. Möjligheten att sammanställa sådana listor öppnar upp för biblioteket att inta rollen som *agent* – genom urval aktivt presentera ett utbud för användaren (jfr Brophy 2005). De bibliotek som både skapar listor och arbetar med ett aktivt inval av litteratur har större möjlighet att införliva denna roll.

På de bibliotek där ingen av dessa saker görs, eller görs i låg utsträckning, flyttas agentrollen från biblioteket till ett digitalt system skapat av en extern aktör vars agenda skiljer sig från bibliotekets mål. I dessa situationer intar biblioteket både rollen som en *portal* och som en *gateway* beroende på hur vi förstår Biblio. Förstår vi denna e-bokstjänst som en digital representation av biblioteket och på så sätt – en integrerad del av verksamheten, kan den mellanhandsroll som här intas ha karraktären av en portal. Om vi däremot förstår Biblio som en plattform utanför verksamheten, dit låntagaren slussas för att komma i kontakt med digitalt material, så beskrivs tjänsten bättre som en gateway. Gemensamt för båda dessa passiva positioner är att de kan beskrivas som verktyg för låntagaren (ibid).

Den enda andra situation, som nämndes under intervjuerna, där bibliotekarierna kommer i kontakt med e-bokslåntagarna utanför biblioteksrummet, var supportsituationerna. I dessa fall kontaktar användaren biblioteket för att få hjälp med att lösa ett konkret tekniskt problem. Bibliotekarierna vi intervjuat arbetar i

olika utsträckning med teknisk support för tjänsten och har därför olika insikt i denna fråga. Gemensamt för alla med erfarenhet av detta arbete är att det tekniska stöd de får av sin leverantör är bra. Däremot förhåller de sig kritiska till att det tar lång tid för Publizon att åtgärda de tekniska problem och svårigheter som de rapporterar in. Detta illustreras av informant B, som beskriver ett problem som ibland uppstår när användare vill göra ett omlån:

De [leverantören] har i två års tid sagt att de jobbar på det och det är så frustrerande för problemen hamnar ju hos oss, för att det är vi som får supportfrågorna. ”Ja, då tar vi bort den och sen loggar du ut eller alternativt tar bort appen och laddar ner den igen”.

Informant B

Ett exempel på hur ett återkommande sådant problem kan se ut beskrivs av informant A som berättar om ett felmeddelande som låntagarna får när biblioteket förbrukat sin månatliga budget och det inte går att göra fler lån.

Speciellt när det gäller just när lånen tar slut så är det bara ett felmeddelande att ”det här går inte att ladda ner” och då tror många att det är att de gjort fel eller att det blivit fel på deras lånekort och då hör de av sig om det. [...] Vi har tagit detta vidare [till Publizon] frågat om vi kunde få ett tydligare felmeddelande. Nej, det kunde vi inte.

Informant A

Distansen till låntagaren kan här förstås som en växelverkan mellan de konkreta förutsättningar som finns i att tillhandahålla icke-fysiska resurser och de förutsättningar som finns inbyggda i det system som möjliggör detta tillhandahållande. Då bibliotekarierna inte har möjlighet att påverka utformningen av systemet, är deras möjligheter att överbrygga denna distans ytterst begränsade.

5.2.2. Distans till samlingen

Bibliotekens digitala samlingar har potential att vara stora och erbjuda ett generöst utbud. Då det inte kostar biblioteken något att välja in titlar, utan endast när de lånas ut, innebär det att smala titlar, som kanske ingen eller endast ett fåtal personer kommer att låna, kan finnas representerade i samlingen. Baksidan av detta är att stora digitala samlingar riskerar göra beståndet mindre överblickbart. Hur oöverblickbart beståndet är, eller åtminstone uppfattas av de som arbetar med det, påverkas än en gång av vilken invalsstrategi som biblioteket valt. De bibliotek

som arbetar med ett aktivt inval, som efterliknar inköp för fysiska medier, uttrycker att de har bättre översyn över samlingen. Informant J arbetar på ett bibliotek som nyligen gått från ett passivt till ett aktivt invalssystem och beskriver denna skillnad på följande sätt:

Vi får koll på vad vi har för litteratur och vad vi kan erbjuda och så att vi inte får en massa titlar som vi känner bara ligger och ”tar plats” och försvårar för våra besökare när de ska söka efter e-böcker, utan då får de upp relevanta titlar. Men också att vi har lite mer kontroll över det och att det inte är olämpliga titlar som ligger i beståndet som det har varit tidigare.

Informant J

Den stora samlingen i kombination med att den dagliga hanteringen av böcker uteblir är följaktligen bidragande faktorer till att en distans mellan bibliotekarier och samlingen uppstår. Av de arbetsuppgifter som vanligtvis görs i hanteringen av de fysiska medieresurserna, såsom bokuppsättning, reservationshantering, hyllstäd och gallring, är det endast gallring som går att översätta till arbetet med digitala böcker. Gallringsarbetet prioriteras dock inte på alla bibliotek:

Vi jobbar inte med gallring alls, alltså på något strategiskt sätt, utan det vi väljer in det får ju ligga kvar. Och jag menar, vi har inte det fysiska att tänka på, att nu behöver vi titta på vad som är gammalt och så där. Har vi en gång valt in det, så får det liksom vara.

Informant D

Det har jag inte varit med om att vi går in och gallrar där. Det kan ju vara hur många böcker som helst. Det har ju ingen stopp liksom.

Informant F

Som det framgår från exemplen ovan, motiveras det bristande gallringsarbetet utifrån behov, att resurserna inte slits ut på samma sätt som fysiska resurser men även att det var, som informant F påpekar, ett väldigt stort bestånd att gallra i. För bibliotek med den mer passiva invalsmodellen, där de förlitar sig på reglage för att hantera vilka böcker som läggs till i beståndet, är gallringsarbetet extra svårt, något som informant A ger uttryck för:

Man har extremt mycket sämre överblick över e-beståndet eftersom det automatiskt väljs in och försvinner. Det gallras i princip bara om någon påpekar fel eller någonting som är lite konstigt. Till exempel att vi har nummer två i en serie. Vi har inte ettan eller fortsättningen, vi har bara nummer två. Och då, då skickar vi ett mejl och jag säger tack

för informationen och gallrar. Det är också det vi tycker är den största bristen med vårt e-boksarbete idag.

Informant A

Den aspekt informant A nämner, att titlar ”försvinner” ur beståndet utan att biblioteket har vetskap om det, är dock en generell regel för alla som har accessmodellen, oavsett om de gör ett aktivt eller passivt inval. Informant C, som citeras nedan, arbetar på ett bibliotek där ett aktivt inval inom ett bibliotekssamarbete utförs:

Vi gallrar inte jättemycket på dem [digitala böcker] för de ligger bara där, och de gallras också lite av sig själv. För ibland drar förlagen in och avaktiverar titlar, och då försvinner de från vår katalog. Och det behöver inte vara att de är gamla eller inaktuella på något vis, utan det kan ha att göra med att det kommer en ny bok i en serie och då erbjuder man inte den till biblioteken för då är det kanske någon annan tjänst som har ensamrätt på den och så försvinner den ett tag. Sen kommer de tillbaka igen.

Informant C

Ordet samling, som är det ord som ofta används för att referera till det medieresursbestånd som biblioteket har, kan utifrån ovanstående exempel tyckas svårt att använda när det kommer till digitala böcker. Då biblioteket inte äger det bestånd som de erbjuder till sina låntagare finns det inte heller någon beständighet i det utbud de bygger upp. Utbudet kan, som informanterna A och C beskriver ovan, ändras utifrån faktorer som biblioteket inte alls kan påverka. Detta kan förstås som ytterligare en orsak till det som diskuterats i tidigare avsnitt, nämligen att bibliotekarier tappar engagemanget att både marknadsföra tjänsten och arbeta mer aktivt med den.

Brophy (2001) beskriver hur ”the essence of an intermediary role is to use the intelligence to create links selectively between the customer and service provider: in a library context, between the user and the information source” (s. 98). För att detta ska vara möjligt krävs att användaren har tillgång till metadata med relevant information kring den resurs de önskar låna. I en digital kontext blir kvaliteten på denna metadata extra viktigt, då låntagaren inte har möjlighet att provläsa eller fysiskt undersöka medieresurser. För att förstå exempelvis vilken språklig nivå den nämnda resurs är skriven på eller hur många sidor den omfattar, krävs det att denna information är explicit utskriven. Enligt flera av våra informanter är denna information bristfällig i e-bokstjänsten. Ytterligare en anledning till att korrekt

metadata är av vikt i digitala situationer är den begränsning biblioteken har på antal utlån. Om en låntagare väljer fel medieresurs så har personen förbrukat ett av den månadens digitala lån. På vissa bibliotek kan det innebära att låntagaren förbrukat hälften av alla tillgängliga lån under den månaden. Brophy (2001) menar att metadata är av betydelse på både mikro- och makronivå; på mikronivån handlar det om att rätt resurs hamnar i rätt hand, medan det på makronivå handlar om möjligheten att utvärdera om verksamhetens tjänst uppfyller verksamhetens mål (s. 98).

Till skillnad från bibliotekens egna kataloger, så har de enskilda biblioteken ingen möjlighet att påverka hur metadatan ser ut i Biblio. Denna data består i användargränssnittet av information om titel, författare, uppläsare, kategori, format, språk, utgivningsdatum och förlag, samt en beskrivande text av innehållet liknande en baksidestext eller utdrag ur recensioner av boken. Rubriken ”kategori” är alltid tom. Om formatet är ljudbok anges också längden på boken i timmar, för e-böcker anges inte sidantal. I mailkontakt med Publizon förklarar de att det är förlagen som ansvarar för metadatan och att de ofta hämtar denna information från exempelvis Bokinfo³. I detta avseende blir bristen på kontroll över hur böckerna presenteras i den egna tjänsten en bidragande faktor till den distans informanterna upplever i relation till samlingen. Denna distans kan ytterligare förstås som en avvikelse från de institutionella logiker som vanligtvis kännetecknar den fysiska biblioteksverksamheten, och på så sätt även påverka bibliotekens legitimitet.

5.3. Demokratiarbete i relation till e-bokstjänsten

I detta avsnitt ämnar vi analysera vilka hinder respektive möjligheter som finns på de undersökta biblioteken att arbeta med det demokratiska uppdraget i relation till digitala böcker via e-bokstjänsten Biblio. Studiens utgångspunkt för förståelsen av begreppet demokrati är, som tidigare beskrivits, att de gängse ideal som finns representerade i de styrande respektive normerande dokumenten, omsätts av bibliotekarier i deras yrkesprofession. För att identifieringen av hinderna och

³ Bokinfo är en betaltjänst som, enligt deras egen webbplats, ”sköter om den digitala informationen mellan förlag, återförsäljare, bibliotek och andra som behöver information om böcker”. Tjänsten arbetar med att, bland annat, sammanställa metadata som ”kommer direkt från förlagen”.

möjligheterna inte enbart ska utgå från vår tolkning, utan även präglas av bibliotekariernas egna uppfattningar av det demokratiska biblioteket, kommer vi först redovisa deras definition av demokrati i relation till folkbibliotek och arbetet med digitala böcker på biblioteket. Därefter kommer de identifierade begränsningarna att presenteras under rubrikerna *Allsidighet och kvalitet; För alla, men specifikt för vissa; Osynliga användare; och Självstyre gällande metadata*. Analysdelen avslutas med en genomgång av de möjligheter som informanterna gett uttryck för i fråga om distributionen av digitala böcker generellt och via Biblio specifikt.

5.3.1. Det demokratiska uppdraget

Då bibliotekslagen är en lag av regulativ karaktär och kräver normativ och kognitiv tolkning, bad vi våra informanter att besvara två frågor; 1) Vad innebär begreppet demokrati för dig i relation till folkbibliotek? och 2) Hur definierar du begreppet demokrati i relation till ditt arbete med digitala böcker på biblioteket? Syftet med dessa frågor var endast att styra informanternas svar i en riktning där deras definitioner av demokrati handlade om folkbibliotek, digitala böcker och deras egna dagliga arbete.

Vi har identifierat ett antal teman som är återkommande i informanternas definitioner av det demokratiska uppdraget. I relation till digitala böcker har stor vikt lagts vid bibliotekets uppdrag att tillgängliggöra information:

Det [demokratiska uppdraget] rör både informations- och litterurmässigt, att tillgängliggöra litteratur, tillgängliggöra information och vara en demokratisk arena i samhället. Det är där vi har vår relevans tycker jag. Att kunna vara för alla, verka för alla.

Informant E

Folkbibliotek ska, enligt bibliotekslagen, verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet. Att erbjuda e-bokstjänster på folkbiblioteket kan följaktligen uppfattas som ett sätt att tillgängliggöra både information och litteratur, samt bidra till delaktighet i samhället. Just delaktighet, tillsammans med kunskaps- och läsfrämjande aktiviteter, var ett annat tema som präglade informanternas svar. Informant B uttryckte det så här:

På bibliotek har alla möjlighet att både utveckla och förkovra sig, och utöva sina demokratiska rättigheter. Vi hjälper folk att ta del av samhället. Vi jobbar på många olika sätt för att ungdomar ska ta del av samhället med. Bjuder in och vill få folk att vara delaktiga. Erbjuder alla möjliga saker för alla möjliga personer för att det ska vara...det ska tilltala alla, eller så många som möjligt där de är och vad de behöver.

Informant B

Biblioteket ska alltså vara en plats där många olika grupper möts och nås av diverse tjänster och verksamheter som bibliotek har att erbjuda. En annan viktig komponent av det demokratiska uppdraget, enligt intervjuade bibliotekarier, är strävan efter att vara en utjämnande faktor i samhället. Därför är det viktigt att biblioteken tillhandahåller de olika resurserna och tjänsterna, så att så många som möjligt får ta del av informationen. I det demokratiska uppdraget ingår det också, enligt våra informanter, att biblioteket ska försöka nå så många som möjligt med en likvärdig service och utbud. Flera betonar också vikten av att ha ett kravlöst rum i samhället utan att behöva köpa saker:

Det [demokratiska uppdraget] handlar väl om allas rätt till utbildning och kunna skaffa sig en åsikt med hjälp av media som vi har och ja, ha råd att läsa utan att det kostar någonting eller lyssna på någonting och möjliggöra möten med intressanta föredragshållare och sådant.

Informant F

Det demokratiska uppdraget kopplas också aktivt till de prioriterade målgrupper som definieras i bibliotekslagen. I det sammantagna resultatet av svaren kan det konkluderas att bibliotekslagens ändamålsbeskrivning, definition av prioriterade grupper och de paragrafer (6, 7, 8 och 9) som behandlar folkbibliotekens uppdrag, specifikt finns representerade och är återkommande. Ordvalen i svaren är dessutom i hög utsträckning detsamma som de i lagtexten. Fraser som *allsidighet och kvalitet*, *kunskapsförmedling*, samt *fri åsiktsbildning* är återkommande i materialet. Utifrån detta kan vi se hur en normativ isomorfism etablerats i relation till förståelsen av demokratibegreppet inom organisationsfältet. Denna isomorfism är även präglad av en tvingande sådan då våra informanter förhåller sig till begreppet demokrati på samma sätt som det uttrycks i lagen som internaliserats av bibliotekarierna vi intervjuat. Den gemensamma vokabulären tyder även på en institutionell homogenisering då den förståelse informanterna ger uttryck för sträcker sig utanför den egna organisationen.

5.3.2. Begränsningar

Efter en kartläggning av bibliotekariernas arbete med digitala böcker och de förutsättningar som villkorar detta arbete, har vi kunnat identifiera ett antal begränsningar i det arbetet i relation till bibliotekens demokratiska uppdrag. Dessa begränsningar är formulerade i relation till bibliotekslagen och de andra regulativa dokumenten, samt bibliotekariernas egna uppfattningar kring hur ett demokratistärkande arbete på folkbiblioteket, som presenterats i avsnitt ovan, ska kännetecknas.

5.3.2.1. Allsidighet och kvalitet

Bibliotekslagen (2013:801) i 6 § fastställer att folkbibliotekens utbud av medier och tjänster ska präglas av allsidighet och kvalitet. Den regulativa karaktären av bibliotekslagen ger utrymme för tolkningar av vad som kan anses uppfylla detta krav. Johan Hirschfeldt lyfter i sitt bidrag till Kungliga bibliotekets rapport *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (2017) det som anges i förarbetena till denna bestämmelse, nämligen att frågan om utbudets allsidighet är betydelsefull av flera skäl. Inte minst eftersom det rör ”förutsättningarna för det offentliga samtalet och allas möjlighet att få tillgång till information” (s. 71), något som flera av våra informanter definierade som viktiga delar i det demokratistärkande arbetet. Begreppet kvalitet innebär följaktligen att folkbiblioteken ska göra ett aktivt urval baserat på kvalitetskriterier när de planerar inköp, upphandlar tjänster eller genomför gallring av beståndet (ibid). Liknande mål kan även hittas i de undersökta bibliotekens medieplaner, där det poängteras att e-urvalet ska ha bredd, djup, relevans, och e-boktitlar ska ha samma urvalskriterier som fysisk litteratur. Utifrån det som diskuterats tidigare blir det dock tydligt att det finns en viss löskoppling mellan den formella strukturen på folkbibliotek som återspeglas i bibliotekslagen, biblioteksplaner, medieplaner och det arbete som faktiskt görs på biblioteket. Det beror dock inte på bibliotekariers ovilja att arbeta utifrån de regulativa dokumenten, utan snarare på de övriga aktörerna i kedjan, förlagen och leverantören, och hur de påverkar detta arbete. Innehållet i e-bokstjänsten är i första hand baserat på vilka e-titlar förlagen publicerar och erbjuder till

leverantören, och i andra hand – på Publizon som inte filtrerar innehållet, utan erbjuder allt som finns tillgängligt, inklusive, som våra informanter uttrycker, ”skräp” från okända förlag. Detta gör det följaktligen svårt för biblioteken att säkerställa kvalitet och allsidighet i den digitala samlingen. Informant E resonerar kring hur det påverkar deras arbete så här:

Jag vill att vi ska styra vårt utbud. [...] Jag vill ha ett utbud där jag kan stå för innehållet. Det betyder inte att vi ska censurera och hålla på, men ha ett kvalitetsurval liksom. På e-medier blir det så att man snarare utgår från format än innehåll, om det är ljudbok – är det en okej inläsning. [...] Precis som vi tänker med det fysiska utbudet, att vi vill ha ansvar för våra samlingar och det vill vi kunna ha bland e-medierna också.

Informant E

Att det digitala utbudet saknar allsidighet och kvalitet kan vidare påverka bibliotekens legitimitet då dessa två kriterier är, enligt informanterna själva, väldigt tydligt förknippade med bilden av det demokratiska biblioteket. Då organisationer är legitima så länge deras normer och aktiviteter överensstämmer med det överordnade systemets mål, som i detta fall handlar om bibliotekens källkritiska och kunskapsfrämjande uppdrag, finns det en risk för biblioteken att framstå som icke-legitima då utbudet på Biblio inte uppfyller dessa kriterier.

5.3.2.2. För alla, men specifikt för vissa

Biblioteksverksamhet ska, som det uttrycks i bibliotekslagen, vara till för alla, något som vi förstår ska gälla även bibliotekens tjänster och medier. För att uppnå detta mål ska speciell hänsyn tagas till de prioriterade grupperna, inklusive barn och unga, vilket innebär att biblioteket förväntas ägna särskild uppmärksamhet åt just dessa gruppers behov. Våra informanter konstaterar emellertid att detta arbete är svårt att genomföra inom ramarna för Biblio.

Som ett resultat av svårigheten att nå prioriterade grupper via Biblio, använder sig alla bibliotek av komplementär tjänster. Brist på litteratur på annat språk än svenska, engelska och finska⁴ gör det problematiskt att nå personer med annat modersmål än svenska och minoritetstalare. Av den anledningen hänvisar bibliotekarierna en del av sina användare till *Världens bibliotek*, som erbjuder

⁴ Publizon tillhandahåller sin tjänst även i Finland, därför finns det en stor samling finska böcker, enligt informanterna.

digitala böcker på de stora migrantspråken i Sverige och *Bläddra* som erbjuder e-böcker på nationella minoritetsspråk, snarare än Biblio. Världens bibliotek är en del av det allmänna biblioteksväsendet, finansieras med skattepengar och drivs av Kungliga biblioteket, Kulturrådet, Nasjonalbiblioteket i Norge, biblioteken i Malmö och Stockholms stadsbibliotek (Världens bibliotek u.å.). Bläddra är en del av Kungliga bibliotekets uppdrag med de nationella minoritetsspråken och är utvecklad i samråd med ”representanter från samtliga fem nationella minoritetsspråk, regional biblioteksverksamhet och myndigheter som arbetar med språken” (Kungliga biblioteket 2024). Då det vid projektet Bläddras start fanns väldigt få digitala titlar på dessa språk stöttar även Kungliga biblioteket förlagen med denna utgivning så att fler titlar ska finnas tillgängliga. För att nå personer med lässvårigheter används Legimus som erbjuder talböcker, punktskriftsböcker och e-textböcker. Legimus tillhandahålls av Myndigheten för tillgängliga medier och riktar sig till personer med funktionsnedsättningar ”som gör att du har svårt att läsa tryckt text” (Legimus u.å.). Några informanter lyfte att även om Biblio inte är tillgänglighetsanpassad i samma utsträckning som Legimus så är det en fördel att personer med synnedsättning kan anpassa storleken på texten i appen. Några av informanterna framhöll att e-ljudboken, som format, är ett sätt att tillhandahålla en mer inkluderande form av läsning, även till användare som inte är registrerade på Legimus. Dessa ovannämnda tjänster är gratis och nåbara för alla som befinner sig i Sverige. Informanterna beskriver att de upplyser om och rekommenderar dessa tjänster ibland, men även att de finns länkade på bibliotekens webbplatser.

Barn och unga är ytterligare en målgrupp som det är utmanande att nå ut med digital litteratur via Biblio. Till att börja med så är Biblio en app som är svåränvänd, speciellt för yngre barn, och som saknar ett gränssnitt som tilltalar gruppen i frågan. Dessutom kan appen inte hantera pdf-format, ett format som är vanligt förekommande i barnböcker där text och bild kombineras. Angående utbud av barn- och ungdomslitteratur delar sig åsikterna hos informanterna. Vissa beskriver utbudet som brett, medan andra påpekar att det i hög utsträckning består av lättläst litteratur. För att komma till bukt med detta problem kompletterar vissa bibliotek Biblio med appen Bibblix. Det är en app som tillhandahåller e-böcker (inte ljudböcker) på svenska till barn i åldern 6-12 år (Bibblix u.å.). Appen är

gratis för användarna men biblioteken betalar en summa för att tillhandahålla tjänsten till sina låntagare. Bibblix är framtagen av bland annat Stockholms stadsbibliotek och biblioteken i Malmö. Det är också dessa två bibliotek som administrerar tjänsten. Det är dock Publizon som tillhandahåller böckerna, vilket betyder att grundutbudet inte skiljer sig från Biblio (Region Stockholm 2022). Sådär beskriver den bibliotekarie som arbetar med inval för Bibblix frågan om lättläst litteratur:

Det är liksom samma förlag som sprutar ut lättläst, det är Hegas och Nypon. De har fattat att de gör vinst. Men vi vill ju ha bredd. Så vi vill ha alla förlag. Ibland är det därför jag tänker att Nypon och Hegas, det är bara hur mycket som helst, att det inte går. Vi kan inte ta in mer lätta fakta eller minifakta, det går liksom inte.

Informant från Bibblix

Om inget aktivt urval görs riskerar utbudet följaktligen präglas av en mängd snabbproducerade och undermåliga e-titlar riktade till barn och unga, den målgrupp som kan anses ha allra störst behov av ett kvalitetssäkrat utbud.

Utifrån det faktum att biblioteken måste komplettera Biblio med andra digitala tjänster för att nå ut till sina prioriterade grupper kan vi dra slutsatsen att dessa användare inte är Biblios primära målgrupp och att deras behov inte blir tillgodosedda inom ramarna för tjänsten. Att Biblio är en e-bokstjänst som varken är till för alla eller specifikt för vissa är ett konstaterande som fått oss att undra – vem är det som Biblio riktar sig till, och vem är det som nyttjar tjänsten?

5.3.2.3. Osynliga användare

Frågan om vem som nyttjar bibliotekens e-bokstjänst har, under intervjuernas gång, fått en spekulativ karaktär, då informanterna inte riktigt visste svaret. Detta beror både på den digitala distans till låntagarna som tidigare konstaterats, men även på bristfälligt statistiskt underlag. Trots bibliotekariernas begränsade möjligheter att underbygga sina svar bad vi dem att ändå försöka beskriva den sannolika användaren. Vad vi fick fram var ett mer eller mindre enstämmigt svar, nämligen att de tror att det främst är personer som är välintegrerade i samhället, är digitalt bevandrade och har erfarenhet av biblioteket sedan innan. Informant B beskriver exempelvis den osynliga användaren så här:

Min teori är ju att man når vana biblioteksanvändare av minst medelinkomst, man når få av dem som kanske behöver biblioteket mest. Det är min teori, men den kan jag varken förkasta eller verifiera. För att vi inte vet.

Informant B

För att bibliotek ska kunna axla rollen som mellanhand på ett adekvat sätt menar Brophy (2001) att information som rör verksamhetens användare är av yttersta vikt. Statistiskt underlag kring vem som lånar digitala böcker är dock bristfällig. Publizon bekräftar i en mailkonversation att de tillhandahåller statistik ”för utlån, böcker, förlag m.m.” och att det är bibliotekets egen uppgift att ta fram denna statistik då Publizon endast ”har tillgång till aggregerad anonymiserad statistik” kring användare. Att ta fram denna statistik verkar dock inte vara görbart i bibliotekens system, åtminstone inte på ett tillgängligt sätt som gör att biblioteken utnyttjar det. Utan denna information famlar biblioteken i blindo och dess möjlighet att utvärdera sin verksamhet begränsas. Informant E beskriver detta problem på följande sätt:

Det är väldigt dåliga statistikmöjligheter. Vi kan se hur många lån som görs, vi kan gå in och se när de görs, men vi ser inte av vem. Vi kan inte se om det var barn eller vuxna. Vi kan inte gå in och se mönster. Det är en sån grej som vi ofta pratar med Publizon om. Om vi hade kunnat styra budgeten mot barn, som är prioriterad målgrupp, så hade man kunnat styra att så här mycket av vår budget ska gå till barnmedia. Men sånt kan de inte ta fram.

Informant E

Informant C uttrycker även hur detta påverkar budgetens fördelning mellan olika målgrupper:

Vi har ju en dialog också med [Publizon] då, att vi skulle vilja kunna rikta pengarna som vi lägger på e-böcker, för nu är det ju liksom en klump och vi skulle vilja ha en pott, att så här mycket går till lättlästa böcker till exempel. De här pengarna går bara till barn och ungdomsböcker. Så som vi gör med det vanliga mediaanslaget, att man strukturerar upp och så. Men det kan vi inte. Det finns inte möjlighet att göra så.

Informant C

Att Publizon i nuläget inte kan tillhandahålla någon demografisk information till biblioteken innebär att folkbiblioteken inte kan veta vem som gagnas av deras tjänster. Som informant E beskriver så kan inte biblioteken rikta sina medel, inom ramarna för tjänsten, mot de prioriterade målgrupperna. Det innebär även att

biblioteken inte kan veta om e-lånen nyttjas av låntagare bosatta i kommunen eller utanför. Det finns nämligen en del låntagare som skaffar lånekort på olika bibliotek för att kunna få fler lån per månaden, något som beskrivs av informant D:

Sen är det ju också så att vissa personer är väldigt mobila på olika sätt och då skaffar de sig lånekort i olika kommuner och kan ta del av hur många lån som helst, kanske. Medan de som kanske verkligen skulle behöva, de som inte kan ta sig så långt inte har samma förutsättningar.

Informant D

Utifrån en demokratisk synvinkel är den osynliga användaren ett problem. Det gör att biblioteken inte kan veta vem som nyttjar deras tjänst och kan på så sätt inte utvärdera huruvida tjänsten uppfyller sin funktion. Detta kan vidare förstås som ett hinder för verksamhetens utvecklingsmöjligheter och även bibliotekens pragmatiska, moraliska och kognitiva legitimitet. Det leder dessutom till att budgeten inte kan fördelas för att nå de grupper som enligt lag ska nås för att det demokratiska uppdraget ska genomföras.

5.3.2.4. Självstyre gällande metadata

Vi blev, som tidigare diskuterat, varse att varken biblioteken eller enskilda bibliotekarier var med och producerade, eller hade möjlighet att redigera, den metadata som användare kommer i kontakt med när de söker på en titel i Biblio. Då detta var ett fynd vi gjorde under materialinsamlingens gång, har inte alla informanter fått frågor relaterade till framställning och redigering av metadata. Följande resultat har därför tillkommit till följd av tillämpningen av den semistrukturerade intervjumetoden vi valt. De bibliotekarier som fått frågan har antingen varit ovetande om det eller bekräftat att det är så det ser ut, men inte reflekterat vidare kring det. Informant E stack i detta avseende ut och det är dennes svar som kommer redovisas i denna del av analysen. Informant E arbetar som barnbibliotekarie på ett bibliotek som ingår i ett större tvärkommunalt samarbete kring e-medier. På grund av samarbetet och dess omfattning har hen större möjlighet att avsätta tid till invalsprocessen och dessutom ägna extra fokus till just sitt ämnesområde. De exempel vi redogör för nedan är därför alla relaterade till barn- och ungdomslitteratur.

Den första aspekten informant E lyfter fram är att de kategorier som är tillgängliga för digitala böcker i Biblio inte stämmer överens med hur biblioteket klassificerar fysiska böcker. Detta gäller både genre och ålderskategorier för barn- och ungdomslitteratur. Kategori är, likt förlag och pris, reglage som bibliotekarierna kan använda för att bland annat välja in böcker. Informant E beskriver nedan hur detta kan se ut:

Som jag fattat det så är det förlagen själva som väljer vilka kategorier de vill lägga sin bok i. Det är ingen bibliotekarie som gör det, vilket gör att det ofta ligger böcker som vi kanske inte hade satt som ungdomsbok. Eller så kanske de lägger en bok i både 6-9 och 9-12 för att de tycker att den är så bred. Eller ibland dyker det upp böcker för yngre barn i tonårskategorin, för att de vill nå så många läsare som möjligt. Men det blir ju fel.

Informant E

Informant E reflekterar över huruvida detta kan komma sig av ett vinstintresse hos förlagen, något hen utvecklar med ytterligare ett exempel. Här beskriver hen en situation där biblioteket har uppmärksammat att metadatan är bristfällig och missvisande – men har ändå ingen möjlighet att rätta till eller förtydliga hur boken presenteras i Biblio:

Det finns en del förlag som gör ljudböcker och e-böcker av äldre litteratur som inte har upphovsrätt länge, eller så har de köpt upp en del författarskap som de ger ut. Och då ges det ut böcker skrivna på 50- och 60- talet, ungdomsböcker till exempel, som de sätter ett helt nyfotat omslag på så det ser ut som en ungdomsbok för ungdomar idag. Det står utgivet 2013 eller 2023 eller så, men det framgår inte att första gången boken gavs ut var 1952, varken i information eller i beskrivningen av boken.

Informant E

Hen menar att denna fråga inte bara handlar om otydlighet i hur de digitala böckerna presenteras, utan att det också ifrågasätter bibliotekens integritet på så sätt att bibliotekens självstyre minskar och biblioteken blir irrelevanta som informationsförmedlare när informationen inte, enligt dem, är korrekt. Ytterligare en faktor är att detta påverkar folkbibliotekens lånemodell, där låntagare ”förlorar” ett lån om de på felaktiga grunder väljer att låna en bok de inte är intresserade av.

Då känner jag att vi tappar självstyre. Ska jag marknadsföra den här appen för ungdomar? Det kan ju vara intressant om man vill läsa från 50-talet, men inte om man tror att man ska läsa en bok som är aktuell idag. Och om vi inte har kontroll över utbudet och

kvaliteten, då känner jag att biblioteket tappar självständigheten och kontrollen över våra tjänster. Och i relevans. Jag skulle gärna ha de böckerna i appen. Men det behöver framgå vad det är för någonting och den kontrollen har vi ju inte. I vår vanliga katalog så kan vi se att det här behöver framgå i katalogposten eller om man kan visa det på andra sätt liksom. Men här har vi ingen kontroll på det.

Informant E

Tjänsten Biblio används då inga andra alternativ i nuläget står biblioteken till buds och då det anses lämpligt för biblioteken att tillhandahålla en sådan tjänst till sina låntagare för att vara relevanta i en läs- och informationskultur som allt mer präglas av digitala format. De möjligheter som tjänsten erbjuder att distribuera digitala böcker på strider däremot, enligt informant E, med vad biblioteket anser är ett rationellt sätt att agera i relation till den egna identiteten och institutionens värderingar. Informant E identifierar självstyre som en av de komponenter som formar denna identitet. Hens resonemang kring hur en marknadslogik får styra hur medier presenteras i appen, snarare än en demokratisk kunskapsutjämnande logik, visar på hur två konkurrerande lämplighetslogiker hamnar i konflikt med varandra. Ur demokratisynpunkt kan denna aspekt anses problematisk då de värden som formuleras i folkbibliotekets uppdrag inte tillgodoses inom ramarna för tjänsten.

5.3.3. Möjligheter

Trots de diverse begränsningar som identifierats ovan, finns det också inneboende möjligheter kring e-bokstjänsten på folkbibliotek och hur den kan stödja bibliotekens demokratiska arbete. Även om det digitala utbudet på Biblio i dagsläget inte präglas av allsidighet och kvalitet, så uppfyller denna tjänst ändå bibliotekets uppdrag att tillhandahålla medier och tjänster av olika karaktär. Många av våra intervjuade bibliotekarier tycker att biblioteken ska försöka nå flera målgrupper. E-bokstjänsten kan anses vara ett sätt att göra det. Informant A beskriver det så här:

Att kunna erbjuda läsning på så många sätt som möjligt så att det kan anpassas och nå fler, tycker jag är ett eget värde i sig när det gäller bibliotekens [demokratiska] mål. Just för att kunna erbjuda förkovring och kunskap på så många sätt som möjligt.

Informant A

Biblio kan följaktligen anses vara en läs- och kunskapsfrämjande tjänst på det sättet att biblioteksanvändare får tillgång till läsning i olika format. Tjänsten täcker delvis behovet av digitala böcker som alla bibliotekarier vittnar finns på folkbiblioteken. Flera av informanterna uppmärksammar dessutom vikten av att Biblio är ett gratisalternativ till de populära kommersiella tjänsterna:

Det är jättemånga som använder de olika betaltjänsterna och självklart ska ju vi också kunna erbjuda något sådant, så att det ska finnas möjlighet, utan att behöva betala för en sådan bok. [...] Ja, men det är nog det som är det viktiga. Att inte bli utestängd från något som så många andra i Sverige använder och tar del av. Och det handlar ju om litteratur och förmedling av berättelser. Det tycker jag självklart att man ska kunna ta del av. Sedan är det begränsningar, men möjligheten finns.

Informant D

Det är, enligt våra informanter, en del av bibliotekets uppdrag att kunna erbjuda en gratis tjänst till låntagare, då det också innebär möjligheten att vara en del av den kulturella debatten. Detta korrelerar ytterligare med bibliotekariernas uppfattningar av det demokratiska uppdraget som strävan efter att vara en utjämnande faktor i samhället. Att biblioteken erbjuder digitala böcker kan därefter förklaras utifrån de institutionella logiker som styr biblioteksverksamheten, framför allt att vara till för alla.

Som det har presenterats i avsnitt 5.3.1. kopplar bibliotekarier demokratiarbetet även till bibliotekets fysiska rum och de verksamheter som bedrivs på plats, för det mesta i kontakt med bibliotekarier. En väl fungerande e-bokstjänst skulle kunna utöka det rummet till ett digitalt sådant, där användare kan ta del av biblioteket hemifrån. Denna tillgänglighetsaspekt – att kunna ta del av biblioteket utanför dess fysiska gränser, är en stor möjlighet för biblioteken att jobba demokratistärkande, något som också uppmärksammas av våra informanter:

Det är väl också om man har svårt att ta sig till ett bibliotek. Att man ändå har tillgång till det. Jag tänker just under pandemin så var det ju fantastiskt bra.

Informant F

Man behöver inte komma hit, alltså de [digitala böcker] är ju tillgängliga. Men å andra sidan så utestänger de en del som inte har den tekniska kompetensen. Man kan inte bara säga att det är till för alla och alla kan låna. Nej, alla kan inte låna för att det krävs en del av en person för att faktiskt tillgodogöra sig, ladda ner och så. Men potentiellt så är det ju väldigt tillgängligt om man klarar det tekniska liksom så är det ju så.

Informant B

Det digitala formatets tillgängliga natur, upplever många informanter, skulle kunna bidra till bibliotekets uppdrag att nå ut till flera användare, särskilt under omständigheter där låntagare inte kan ta sig till biblioteket själv. Den digitala e-bokstjänstens närvaro på svenska folkbibliotek kan även tolkas som ett sätt upprätthålla legitimitet. Som det har uppmärksammats tidigare i uppsatsen så har läspraktikerna ändrats markant de senaste 20 åren och det finns nya trender i samhället som gör att folkbiblioteken måste hänga efter. I många fall innebär det att biblioteken erbjuder tjänster som kanske inte i första hand förstås som en självklar del av folkbiblioteket (jfr Michnik 2015). Biblio är således ett sätt för bibliotek att visa sin relevans i samhället och bibehålla sin institutionella legitimitet.

I relation till de begränsningar som identifierats i nuläget kan möjligheterna med Biblio förstås som relativt marginella. Däremot så är det inte det digitala formatet i sig som utgör hinder, utan de lagar som reglerar hur biblioteken kan äga resurserna, samt den e-bokstjänst som idag finns på folkbiblioteken. Utifrån informanternas utsagor tolkar vi att det finns stor potential i hur digitala böcker kan vara en del av bibliotekens demokratifrämjande arbete och bidra till bibliotekens institutionella relevans och identitet. Informant H menar dessutom att de digitala böckerna kan bidra till en mer källkritisk användning av information:

Ja men det är synd för det är en jättemöjlighet och det är just det här att man kan få boken direkt, man slipper vänta. Skulle det finnas ett bra system på plats så tänker jag att fackböcker är minst lika viktiga och användbara som skönlitterära. I stället för att googla fram första bästa grejen, kan man faktiskt låna en bok och kolla upp där. Det skulle kunna uppmuntra till lite mer källkritiskt sökandet och hela den biten, men där är vi ju verkligen inte.

Informant H

Sammanfattningsvis så verkar det finnas avsevärda möjligheter i det digitala formatet och hur det kan komplettera folkbibliotekets verksamhet, inte minst utifrån det demokratiska perspektivet. Däremot så finns det faktorer och aktörer som idag utgör hinder och begränsningar för att dessa möjligheter ska kunna realiseras på biblioteket.

6. Diskussion

I det här kapitlet ämnar vi att återknyta till tidigare forskning och tolka våra resultat i ett större sammanhang. Som det har identifierats i kapitlet ovan så finns det en viss problematik gällande tillhandahållandet av digitala böcker på folkbibliotek. Det är bland annat tekniska, administrativa och demokratiska aspekter som är mest problematiska i analysen av Biblio. Trots avgränsningar gällande den undersökta e-bokstjänsten och det geografiskt avgränsade området, menar vi att denna studie även kan bidra till ett större forskningsfält där frågor rörande skärningspunkten digitalisering, bibliotek och demokrati berörs. Med utgångspunkt i den nyinstitutionella teorin förstår vi folkbiblioteken som en institution med en demokratisk funktion i ett digitalt och socialt hållbart samhälle (jfr Olsson Dahlquist 2019).

6.1. Den digitala aspekten

Då Biblio är en digital bokstjänst som tillhandahåller digitala böcker är det intressant att diskutera dess digitala egenskaper i relation till den ”traditionella” biblioteksverksamheten. I denna studie har vi försökt förstå e-bokstjänsten Biblio som ett digitalt bibliotek då den är avsedd att tjäna samhället och främja kunskap och kultur, samt innehåller en samling och en viss teknologi (Calhoun 2014). Utifrån det resultat och analys som har presenterats i denna studie kan vi vidare utvärdera e-bokstjänstens hållbarhet utifrån de ekonomiska, sociala och etiska kriterierna (Calhoun 2014, s. 82). De ekonomiska aspekter som identifieras av Calhoun, bland annat en fungerande affärsmodell och tydlig statistik, är bristfälliga på våra undersökta bibliotek. Samma gäller även det sociala kriteriet – Biblio uppfyller inte användarnas behov, varken vad det gäller utbud eller utformning av appen. Ur det etiska perspektivet ska ett hållbart digitalt bibliotek, enligt Calhoun, ge öppen tillgång till dess innehåll, stödja öppna förfrågningar och fritt flöde av idéer (ibid). De ekonomiska begränsningarna kring användningen av Biblio, samt utbudet som exkluderar vissa målgrupper, gör att Biblio inte kan anses vara ett hållbart digitalt bibliotek utifrån det etiska, likaså ekonomiska och sociala, kriteriet.

Under intervjutillfällena har vi fått ta del av olika åsikter kring huruvida biblioteken överhuvudtaget ska ha en bristfällig e-bokstjänst eller ej. Även om tanken att avskaffa en dyr och i viss mån problematisk tjänst är lockande, finns det en stor potential i det digitala formatet som inte går att bortse ifrån. De digitala tjänsterna på biblioteket har bidragit till att biblioteket numera kan nå sina användare på flera olika sätt (jfr Agre 2003). Det digitala formatet är också viktigt för folkbibliotekens institutionella legitimitet och relevans, och för att kunna uppfylla de behoven som finns hos användarna. Enligt Brophy (2005) är bibliotek en av de mest ”informationsintensiva” verksamheterna i samhället. Han menar även att de fysiska och digitala biblioteken egentligen har samma grundfunktion, nämligen den att agera mellanhand mellan användare och informationsresurs. Av denna anledning ska biblioteken försöka anpassa sig, hitta nya strategier och system för att översätta sin verksamhet till en digital informationskultur, i stället för att undvika den ofrånkomliga förändringen.

Det är utmanande för biblioteket att upprätthålla enhetlighet och balans mellan digitala och fysiska tjänster och utbud, och som Agre (2003) menar – även dess distinkta identitet. Folkbiblioteket har under en längre tid framförallt kännetecknats av den fysiska samlingen, vilket har påverkat den bild av professionen som idag finns på svenska folkbibliotek, något som också kan ses som ett bra exempel på den normativa isomorfismen. Många av de intervjuade bibliotekarierna ser den digitala tjänsten som ett komplement till den ”vanliga” biblioteksverksamheten. Till skillnad från den fysiska samlingen, där alla kollegor är på ett eller annat sätt involverade i arbetet, så är arbetet med digitala böcker oftast delegerat till en bibliotekarie. De undersökta biblioteken har vanligtvis separata budgetar för digitala respektive fysiska samlingar. Att man fortfarande skiljer på det fysiska och digitala är inte konstigt med tanke på att Biblio inte lever upp till de krav som vare sig bibliotek eller användare har. Däremot så verkar det finnas en djupare dimension i relation mellan bibliotekarier och det digitala formatet, som skulle vara intressant att undersöka vidare.

6.2. Den administrativa aspekten

De administrativa förutsättningarna som identifierats i analysen av Biblio måste diskuteras vidare i relation till hur e-boksmarknaden i Sverige ser ut. Vi har i denna uppsats upptäckt att biblioteken i invalsprocessen av digitala böcker är tvungna att utgå från ekonomiska faktorer snarare än allsidighet och kvalitet på e-titlarna. I denna studie har vi främst uppmärksammat folkbibliotekens arbete med tillhandahållandet av digitala böcker i relation till e-boksleverantören, men det finns en annan viktig aktör i denna process, nämligen bokförlagen. Redan 2017 menade Bergström et al. att biblioteken inte kan utveckla en solid e-boksamling på grund av ekonomiska begränsningar och prisnivåer som förlagen fastställer. Även om det har hänt en del sedan dess och att det numera finns en viss logik bakom vad nya och äldre e-titlar ska kosta för biblioteken, är den ekonomiska aspekten fortfarande den faktor som främst försvårar för biblioteken att tillhandahålla e-litteratur. En annan omständighet, som även Bergström et al. (2017) lyfter fram som problematisk för folkbibliotek, är äganderätten av digitala böcker. Då biblioteken inte kan äga e-böcker utan endast licensiera dem, blir deras möjligheter att hantera och bevara samlingar begränsade. Det finns nämligen ingen möjlighet att ha översyn över den digitala samlingen på det sätt som görs med den fysiska samlingen då e-titlar kan ”dras tillbaka” från förlaget utan att biblioteken informeras om det.

Som det har presenterats tidigare i uppsatsen, så är de tre inblandade intressegrupperna – förlag, leverantörer och bibliotek – styrda av olika prioriteringar och verksamhetsmål. Då förlagen och leverantörer drivs av ekonomiska vinster, styrs biblioteken av helt andra institutionella logiker. Denna fråga, menar Wallin (2019), kompliceras ytterligare av den svenska bibliotekslagen som säger att folkbiblioteken ska ge tillgång till läsmaterial i alla format. Folkbibliotekens önskan att uppfylla sitt uppdrag att tillhandahålla litteratur i alla format till alla användare, i kombination med att e-medier inte omfattas av det undantag i upphovsrättslagen som tillåter biblioteken att äga och sprida litteratur, krockar med de kommersiella aktörernas önskan att sälja e-böcker. Wallins (2019) uppmärksammade strategier om uppmuntran och begränsningen av användningen av e-böcker stämmer även i vår studie. För att

bibehålla relevansen för biblioteksanvändare, möjliggör bibliotek e-titlar genom att låna ut dem gratis till användarna och stödjer dem genom att tillhandahålla teknisk support. Däremot finns det ett antal begränsningar i e-boksutlåning för att hålla nere kostnaderna.

För att folkbiblioteket ska kunna tillhandahålla digitala böcker på ett sätt som stödjer dess institutionella logiker och legitimitet, samt inte krockar med leverantören och förlagens intresse, så krävs det en extern lösning. De intervjuade bibliotekarierna menar att interna regleringar på den nationella bokmarknaden skulle kunna effektivisera situationen. Detta antagande stämmer även överens med Liguzinskis (2023) forskning om e-boksavtal för digitala böcker på folkbibliotek i Danmark, Norge, och Sverige. Förvaltningen av e-boksavtal i våra grannländer, som har haft statliga aktörer involverade i utvecklingsprocessen, har sett mycket stabilare ut jämfört med Sverige. Däremot så finns det i skrivande stund inga tecken på att en sådan nationell samordning skulle vara i görningen.

6.3. Den demokratiska aspekten

De demokratiska utmaningar som folkbiblioteken står inför när det gäller tillhandahållandet av digitala böcker grundar sig både i tekniska och administrativa faktorer. Dessa utmaningar, och hur de hanteras inom institutionen, påverkar både utformningen av bibliotekens verksamheter samt hur biblioteket uppfattas av allmänheten. Vår studie visar att digitaliseringen av folkbibliotekens tjänster och medier i hög grad styrs av en kommersiell aktör med en nästintill monopolistisk ställning på marknaden. De tekniska lösningar som denna aktör erbjuder för bibliotekarier att utöva sin yrkesroll är begränsade, likaså möjligheten att verkställa det demokratiska uppdraget. Lund och Schultz Nybacka (2021) påpekar att demokratifrämjande arbete i en digital kontext måste förstås utifrån de demokratiska processer som den digitala tekniken är avsedd att möjliggöra, något som även bekräftats i vår undersökning.

För att återkoppla till Rivano Eckerdal och Carlssons (2022) förståelse av demokrati som ett görande och en process i ständig förhandling med både interna och externa faktorer, har vi i denna studie identifierat folkbibliotekens begränsade påverkansmöjligheter i relation till den tekniska utformningen av tjänsten Biblio

som en sådan förhandling. Denna förhandling, mellan ett digitaliserat bibliotek och ett demokratiskt bibliotek, kan vidare förstås som både lokalt och temporalt förankrad. Den lokala förhandlingen knyter an till hur den svenska bokmarknaden ser ut, vilket beskrivits ovan, medan den temporala förhandlingen snarare kan förstås utifrån en tidsspecifik idé om hur distributionen av digitala böcker ska se ut. Utöver att appen Biblio ägs av en kommersiell aktör har vi, under våra intervjuer, även identifierat att den ständigt jämförs med kommersiella e-bokstjänster, både av bibliotekarier och användare. Vi menar att uppfattningen om hur distributionen av digitala böcker ska se ut är färgad av hur marknaden utför denna uppgift, snarare än institutionens egen inre logik.

Utöver den kritiska hållning som majoriteten av informanterna uttryckte, var några av dem än mer skeptiska till situationen och föreslog att avbryta samarbetet med Publizon till förmån för en ännu mer undermålig leverantör eller att helt överge denna typ av tjänst. Vi tolkade dessa uttalanden som uttryck för frustration och maktlöshet snarare än som seriösa förslag. Det finns inget lagstadgat krav att folkbiblioteken ska tillhandahålla denna service, endast att litteratur i olika format ska erbjudas. Inte heller i Folkbiblioteksmanifestet, som har ett större och mer riktat fokus på digitala medier, uttrycks det att detta tillhandahållande ska ske via en appbaserad streaming- och nedladdningstjänst. Trots detta har alla bibliotek som vi har undersökt valt just denna lösning. Även om avbrottet inte skulle innebära att lagen bröts, menade informanterna att folkbibliotekets identitet och relevans skulle kunna skadas och att en sådan handling snarare skulle syfta till att skicka en signal till styrande politiker för att få till en annan lösning. Den lösning som oftast kom på tal under intervjuerna var en nationell samordning av folkbibliotekens e-bokstjänster genom Kungliga biblioteket. Eftersom Kungliga biblioteket får sitt uppdrag via staten, menade dessa informanter att det var viktigt att få politikerna att förstå situationen, även om drastiska metoder krävs.

Under arbetet med denna studie uppmärksammade våra informanter oss på att alla bibliotek, utöver Biblio, även använder andra e-bokstjänster såsom Bibblix, Bläddra, Legimus, och Världens bibliotek. Gemensamt för dessa tjänster är att de är nationellt samordnade. Ytterligare en gemensam aspekt är att de är målgruppsanpassade och riktade till bibliotekens prioriterade grupper, samt till

barn och unga. Den e-bokstjänst som informanterna oftast nämnde under intervjuerna, och som mest liknar Biblio bland annat eftersom tjänsten också tillhandahålls av Publizon, är Bibblix. Som avslutning på denna diskussion kommer vi kortfattat att återge några aspekter som vi anser exemplifierar hur ett aktivt demokratistärkande arbete inom en digital folkbibliotekskontext kan se ut. Trots att huvudfokus för denna studie har varit e-bokstjänsten Biblio, kommer vi här tillfälligt att rikta uppmärksamheten mot Bibblix, detta då flera av de punkter där våra informanter beskrivit att Biblio brister, hanteras annorlunda i Bibblix. De uppgifter som presenteras här är inhämtade från en bibliotekarie som också är en samordnare för Bibblix, samt från Bibblix hemsida. Materialet har alltså inte analyserats på samma sätt som övriga informanternas utsagor. Följande stycke bör därför inte läsas som studiens resultat utan som information som framkommit ur studiens sekundärmaterial och som här används för att kontrastera och ge nya infallsvinklar på hur e-boksarbetet kan organiseras och bedrivas på ett alternativt sätt.

Att tjänsten är nationellt samordnad innebär att Bibblix, till skillnad från Biblio, erbjuder samma utbud till alla låntagare vars folkbibliotek är anslutet till tjänsten. Gränssnittet, där listor och boktips presenteras, ser likadant ut oavsett var i landet man befinner sig. Stockholms stadsbibliotek ansvarar idag för den tekniska administrationen av tjänsten, medan Malmö stadsbibliotek ansvarar för innehållet. Denna uppdelning gör det möjligt för mindre bibliotek, som inte har tid eller resurser att lägga på sitt digitala bibliotek, att ändå erbjuda sina låntagare en kvalitativ tjänst. Användargränssnittet i Biblio kan även det uppfattas som relativt homogent, men denna homogenisering beror snarare på tekniska begränsningar i hur innehållet presenteras – än på en demokratisk ambition att erbjuda likvärdig service över hela landet.

Innehållsarbetet som sköts i Malmö utförs av fyra bibliotekarier. Två av dem ansvarar för inval till samlingen och två arbetar med att skriva metatexter om böckerna. Invalet sker enligt en policy som tar hänsyn till författarens och huvudkaraktärernas kön och etnicitet, samt bokomslagets utseende, för att säkerställa ett allsidigt och kvalitativt utbud. De skrivna texterna är också målgruppsanpassade och utformade för att beskriva innehållet på en läsnivå som

passar bokens målgrupp. Till exempel har en bok skriven i versaler även en beskrivande metatext skriven i versaler. I Bibblix kan bibliotekarierna även ändra annan metadata om böckerna, vilket gör att de kan bygga ett digitalt bibliotek som speglar det fysiska biblioteksrummet. Malmö stadsbibliotek har nyligen börjat arbeta med att se över att kategorier, klassificering och symboler ser likadana ut – oavsett vilket rum låntagaren befinner sig i. Detta är särskilt viktigt för barn och unga som precis börjat använda biblioteket. Genom en noggrann invalsprocess och produktion av egen metadata har biblioteket en god överblick över samlingen, vilket möjliggör aktivt arbete med läsfrämjande funktioner som listor i appen. Dessa listor följer också en policy som syftar till att upprätthålla allsidighet och kvalitet. Målgruppsanpassningen innebär också att barn kan använda tjänsten självständigt utan vuxnas inblandning.

Den brist på självstyre och autonomi i relation till metadata och läsfrämjande som tidigare presenterats i uppsatsen är mindre påtaglig i exemplet Bibblix, detta då biblioteken själva har kontroll över både det digitala rum där böckerna presenteras och hur dessa beskrivs. Att den digitala tjänsten speglar det fysiska rummet, och vice versa, bidrar även till att biblioteket kan upprätthålla en distinkt och konsekvent identitet gentemot låntagare (Agre 2003). Bibblix, menar vi, är ett exempel på det Hansson (2010) beskriver om hur folkbibliotekets identitet kan fungera som drivkraften i hur innovation och förändring bedrivs inom verksamheten. Här införlivas inte bara folkbibliotekets identitet utan även samhälleliga mål kring digitalisering och demokrati, där folkbiblioteket fungerar som en utpost och representant för det svenska deliberativa demokratiideal.

7. Slutsatser

I detta avslutande avsnitt ämnar vi att uppnå syftet med studien genom att besvara våra forskningsfrågor som presenterades i avsnitt 1.2.

Syftet med denna studie var att nå fördjupad kunskap kring hur tillhandahållandet av digitala böcker via e-bokstjänsten Biblio ser ut på svenska folkbibliotek idag, samt hur denna aktivitet kan förstås i relation till bibliotekens demokratiska uppdrag. Vi har uppnått detta syfte genom att kartlägga likheter och skillnader mellan bibliotekariers arbete med digitala böcker, samt omkringliggande premisser som villkorar hur detta arbete utförs. Då folkbiblioteken som institution, och det arbete som utförs inom denna institution, enligt bibliotekslag (2013:801) 2 § ”ska verka för att främja det demokratiska samhällets utveckling”, har vi analyserat våra resultat i relation till detta uppdrag.

De forskningsfrågor som vi ställde i denna studie var:

1. Hur arbetar folkbibliotekarier med digitala böcker inom ramarna för e-bokstjänsten Biblio?
2. Vilka externa och interna förutsättningar villkorar bibliotekets möjlighet att tillhandahålla digitala böcker via e-bokstjänsten Biblio?
3. Hur kan folkbiblioteken arbeta med det demokratiska uppdraget i relation till e-bokstjänsten Biblio? Vilka hinder respektive möjligheter finns det?

Att folkbibliotek har begränsade möjligheter att påverka den tjänst de i huvudsak använder för att tillhandahålla digitala böcker beror på vissa byråkratiska och ekonomiska förutsättningar, som kan anses vara av både intern och extern karaktär. Först och främst så har Publizon en nästintill monopolställning där folkbiblioteken är mer eller mindre tvungna att välja just den aktören. I samband med det nya Adda-ramavtalet som publicerats i slutet av april 2024 får folkbiblioteken möjlighet att välja mellan Publizon eller Overdrive, men det är fortfarande oklart om Overdrive kommer att kunna konkurrera ut Publizon. En annan faktor är att det, utöver bibliotek och leverantör, finns en annan viktig aktör,

nämligen förlag. Dessa drivs av egna ekonomiska intressen vilka försvårar tillhandahållandet av digitala böcker både för leverantören och biblioteken. De olika byråkratiska och ekonomiska förutsättningarna påverkar således hur biblioteken väljer att arbeta med e-bokstjänsten, något som blir synligt i vilken utlåningsmodell de väljer, hur deras utlåningsvillkor ser ut och hur de samarbetar med andra kommuner. Tillhandahållandet av e-bokstjänsten påverkas också av de institutionella logikerna och den strävan efter institutionell legitimitet vilka sätter folkbiblioteken i en position där de är mer eller mindre "tvungna" att tillhandahålla denna tjänst, trots att den inte uppfyller de behov som finns på biblioteket.

Trots att alla biblioteken i denna studie använder sig av samma tjänst arbetar folkbibliotekarier med digitala böcker inom tjänsten på skilda vis. På de stora biblioteken finns det möjlighet för bibliotekarier att arbeta mer aktivt med inval av digitala böcker, marknadsföring av tjänsten och digital support gentemot låntagare. De mindre kommunerna har vanligtvis en mindre budget att förhålla sig till och färre anställda, något som leder till ett mer passivt arbete med Biblio. Den ekonomiskt ohållbara situationen kring tillhandahållandet av digitala böcker är däremot ett gemensamt orosmoment hos alla våra informanter. Ekonomifrågan påverkar inte enbart hur aktivt bibliotekarier kan arbeta med digitala böcker, utan även deras engagemang. Ju färre låntagare som får låna digitala böcker och ju mindre det digitala utbudet är präglad av allsidighet och kvalitet, desto mindre lust finns det hos bibliotekarier att satsa på e-medier. Detta beror vidare på den digitala distans som tillhandahållandet av digitala böcker innebär för bibliotekarier. Denna distans inbegriper ett fysiskt avstånd mellan låntagare och bibliotekarie, mellan låntagare och medieresurs och likaså mellan bibliotekarie och medieresurs. Bibliotekets position som mellanhand blir här beroende av utformningen av den digitala tjänsten som Publizon tillhandahåller, en utformning som biblioteket har väldigt begränsad möjlighet att påverka.

Den övergripande frågan i denna studie har varit att undersöka vilka hinder respektive möjligheter som finns för folkbiblioteken att uppfylla det demokratiska uppdraget genom att arbeta med e-bokstjänsten Biblio. Utifrån bibliotekariers egna definitioner av begreppet demokrati på folkbibliotek och de regulativa

dokumentet, blir det tydligt att det finns både begränsningar och möjligheter att utföra detta arbete. En av de begränsningar som identifierats är att biblioteken inte når sina prioriterade målgrupper, och inte har någon information om vem som nyttjar tjänsten. Utbudet på Biblio är inte heller präglad av allsidighet och kvalitet, något som betonas i de regulativa dokumenten. Bibliotekarier har inte heller någon översyn över den digitala samlingen och kan inte marknadsföra tjänsten eller arbeta mer aktivt med läsfrämjande aktiviteter. Detta både på grund av de byråkratiska och ekonomiska faktorerna, men också för att den dåliga kvaliteten på tjänsten får bibliotekarier att rikta sitt fokus till andra verksamheter som de anser fungerar bättre. De eventuella möjligheter med e-bokstjänsten var bland annat tillgänglighetsaspekten och möjligheten för användare att nå biblioteket utanför dess fysiska lokaler. Viktigt är också att biblioteket tillhandahåller medier och tjänster av olika slag som till exempel Biblio, och att det kan vara ett motsvarande gratisalternativ till de kommersiella tjänsterna. Tillhandahållandet av digitala böcker på folkbibliotek kan ytterligare förstås som en möjlighet för biblioteksverksamheten eftersom det är ett sätt för institutionen att behålla sin relevans och legitimitet. Det är ett sätt för biblioteken att hänga med i de förändrade läspraktikerna och trender i samhället.

7.1. Avslutande reflektion och vidare forskning

Under studiens gång har de ramar, i form av teori, metod m.m., vi satt upp för utformningen av undersökningen skapat en specifik lins genom vilken vi betraktat vårt forskningsproblem. I följande och avslutande del reflekterar vi över vad vi med denna lins upptäckt – men inom ramarna för studien inte kunnat fördjupa oss i.

Vi har i denna studie gjort en geografisk avgränsning som innebär att vi enbart studerat bibliotek i Skåne. Denna avgränsning, menade vi, var rimlig för storleken på denna uppsats, och gav oss även möjligheten att dra mer generella slutsatser om den övergripande situationen på folkbibliotek i Sverige. En större studie skulle kunna testa detta påstående. I relation till vald teori, där fokus på hur institutionella logiker påverkar och påverkas av e-bokstjänster, samt hur institutionens legitimitet påverkas av den, kan ett mer geografiskt spritt urval vara

intressant. Inte minst för att det geografiska avståndet kan vara en faktor som påverkar de olika isomorfer som vi identifierade i vår studie.

På grund av studiens utformning, och det faktum att statistisk information kring låntagare är bristfällig, har våra slutsatser kring hur denna grupp ser ut baserats på informanternas upplevelser, tjänstens utbud och det faktum att andra tjänster delvis används för att nå prioriterade grupper. Vidare forskning skulle kunna undersöka vilka användare som utnyttjar tjänsten, något som hade krävt andra metoder än den vi valt. I en sådan studie skulle den osynliga användaren kunna bli synlig och relationen mellan folkbiblioteken och dess e-bokstjänst skulle därmed kunna studeras i ett klarare ljus. En liknande typ av studie skulle även kunna genomföras i relation till utbudet av digitala böcker. Publizon menar att de ”har böcker på många olika språk, bland annat minoritetsspråken”, något som talar emot informanternas upplevelse av att det är svårt att skapa allsidighet och kvalitet i beståndet, speciellt när det kommer till andra språk än svenska. En genomgång av hur detta rent konkret ser ut skulle kunna bidra till bättre förståelse av situationen.

Eftersom ramavtalet *E-litteratur 2023* presenterades under slutskedet av denna uppsats har vi inte haft möjlighet att integrera denna text i vår studie, utan enbart lyfta ett par exempel. En jämförelse mellan det gamla och det nya ramavtalet skulle kunna bidra med en förståelse för i vilken riktning tillhandahållandet av digitala böcker är på väg åt. Vi har i denna studie kort konstaterat att ramavtalen för fysisk respektive digital litteratur skiljer sig avsevärt. En mer djupgående jämförelse av dessa avtal skulle kunna öka förståelsen för varför det digitala biblioteket endast tycks vara ett komplement till det fysiska.

Publizon menar att de är ”införstådda med bibliotekens uppdrag och jobbar löpande med att stötta arbetet, bland annat gällande utbud och tillgänglighetsanpassningar”. Däremot har det aktuella tillgänglighetsdirektivet inte inkorporerats i det nya ramavtalet utan det anses vara en fråga som varje bibliotek, eller bibliotekssamarbete, ska ställa krav kring själva i sina individuella upphandlingar med leverantörerna. Det trots att tillgänglighetsdirektivet är ett EU-direktiv samt faller under *Lag om vissa produkter och tjänsters tillgänglighet*

(2023:254). Vi hade gärna sett vidare forskning som studerade hur bibliotekets uppdrag översätts i ett sådant typ av upphandlingsarbete då vi noterat att hur dessa ramavtal skrivs har stor påverkan på hur bibliotekets uppdrag senare omsätts i praktiken.

Källförteckning

Intervjuer

2024-02-12: informant A

2024-02-15: informant B

2024-02-21: informant C

2024-03-01: informant D

2024-03-05: informant E

2024-03-06: informant F

2024-03-18: informant G

2024-03-20: informant H

2024-04-05: informant I

2024-04-11: informant J

2024-04-05: informant från Bibblix

Litteratur

Adda (2024). *Litteratur 2020*.

<https://www.adda.se/upphandling-och-ramavtal/ramavtal-och-avtalskategorier/utbildning-och-larande/litteratur-2020/litteratur-2020/> [2024-04-28].

Adda (2024). *Förmedling av e-litteratur 2023*.

<https://www.adda.se/upphandling-och-ramavtal/ramavtal-och-avtalskategorier/utbildning-och-larande/formedling-av-e-litteratur-2023/> [2024-04-28].

Ahrne, G. & Svensson, P. (2022). *Handbok i kvalitativa metoder*. Upplaga 3. Stockholm: Liber.

Balling, G. & Grøn, R. (2016). Kampen om eReolen: Biblioteker, bogmarked og framing af litterære kredsløb, *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling*, 5(3), ss. 53-68.

- Bergström, A. & Höglund, L. (2018). E-books: In the shadow of print, *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 26(4), ss. 895-911. <https://doi.org/10.1177/1354856518808936> [2024-02-14].
- Bergström, A., Höglund, L., Maceviciute, E., Nilsson, S.K., Wallin, B. & Wilson, T. (2017). *Books on Screens [Elektronisk resurs] Players in the Swedish e-book market*. Göteborg: Nordicom.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-13016> [2024-03-04].
- Bibblix (u.å.). *Om Bibblix*.
<https://bibblix.se/ombibblix/> [2024-04-27].
- Bishop, A.P., Van House, N.A. & Battenfield, B.P. (red.) (2003). *Digital library use [Elektronisk resurs] social practice in design and evaluation*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Bokinfo (u.å.). *Om oss*.
<https://www.bokinfo.se/sv-SE/allt-pa-bokinfo/om-oss/> [2024-05-27].
- Brophy, P. (2005). *The academic library*. 2. ed. London: Facet Publ.
- Brophy, P. (2001). *The library in the twenty-first century: new services for the information age*. London: Library Association Publ.
- Brophy, P. (2000a). Towards a generic model of information and library services in the information age, *Journal of Documentation*, 56(2), ss. 161–184.
<https://doi.org/10.1108/EUM0000000007113> [2024-03-23].
- Bryman, A. & Nilsson, B. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber.
- Calhoun, K. (2014). *Exploring digital libraries: foundations, practice, prospects*. London: Facet.
- Dalen, M., Kärnekull, B. & Kärnekull, E. (2015). *Intervju som metod*. Malmö: Gleerups utbildning.
- Digiteket (2023). *Tillgängliga e-böcker?*
<https://digiteket.se/inspirationsartikel/tillgangliga-e-bocker/> [2024-04-28].

- DiMaggio, P.J. & Powell, W.W. (red.) (1991). *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dowling, J. & Pfeffer, J. (1975). Organizational Legitimacy: Social Values and Organizational Behavior, *The Pacific Sociological Review*, 18(1), ss. 122–136. <https://doi.org/10.2307/1388226> [2024-03-19].
- Eriksson-Zetterquist, U. (2009). *Institutionell teori: idéer, moden, förändring*. 1. uppl. Egypten: Liber.
- Eriksson-Zetterquist, U., Kalling, T. & Styhre, A. (2015b). *Organisation och organisering*. Fjärde upplagan. Stockholm: Liber.
- Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2019/882 av den 17 april 2019 om tillgänglighetskrav för produkter och tjänster (tillgänglighetsdirektivet)*. <https://www.regeringen.se/globalassets/regeringen/dokument/socialdepartementet/funktionshinder/tillganglighetsdirektivet.pdf> [2024-04-28].
- Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J. & Persson, C. (red.) (2017). *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*. [Stockholm]: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Hansson, J. (2010). *Libraries and Identity: The Role of Institutional Self-image and Identity in the Emergence of New Types of Library*. Oxford: Chandos Publishing.
- Hedemark, Å. & Börjesson, L. (2014). Att använda en plan - fenomenet biblioteksplaner och begreppet användning problematiserat. *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift*, 17(1), ss. 92-113.
- IFLA/Unesco (2022). *IFLA:s/Unescos folkbiblioteksmanifest*. <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/2574/1/ifla-unesco-public-library-manifesto-2022-sv.pdf> [2024-02-23].
- Jönsson, L.E., Sahlin, K. & Persson, A. (2011). *Institution*. 1. uppl. Egypten: Liber.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Tredje [reviderade] upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Kungliga biblioteket (2024). *Bläddra – e-böcker på nationella minoritetsspråk*.

<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksutveckling/nationella-minoriteters-bibliotek/bladdra.html> [2024-05-23].

Legimus (u.å.). *Använda Legimus*.

<https://www.legimus.se/anvaenda-legimus/> [2024-04-27].

Liguzinski, M. (2023). Forging a friction: The development of e-lending models and policy across Scandinavian public libraries, *Nordic Journal of Library and Information Studies*, 4(1), ss. 1–16.

<https://doi.org/10.7146/njlis.v4i2.134039> [2024-03-27].

Lund, A. & Schultz Nybacka, P. (2021). Digital Library Platforms' Democracy Building Between Instrumental Education and Web 2.0 Sharing: A Swedish Case Study. *TripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 19(2), ss. 392-423

Martindale, G., Willett, P. & Jones, R. (2015). Use and perceptions of e-books in Derbyshire libraries, *Library Review*, 64(1–2), ss. 2–20.

Michnik, K. (2015). Public libraries digital services and sustainability issues, *The Bottom Line*, Vol. 28 No. 1/2, ss. 34-43.

<https://doi.org/10.1108/BL-12-2014-0034> [2024-04-30].

MTM (2020). *Promemoria angående det europeiska tillgänglighetsdirektivets genomförande i Sverige med avseende på avsnitt IV*.

<https://www.mtm.se/contentassets/83eb2ace6e7940bfb51c7307503b8166/promemoria-angaende-det-europeiska-tillganglighetsdirektivets-genomforande-i-sverige-med-avseende-pa-avsnitt-iv-slutversion.pdf> [2024-04-27].

MTM (u.å.). *Tillgänglighetsdirektivet påverkar svenska bibliotek*.

<https://www.mtm.se/om-oss/nyheter/tillganglighetsdirektivet-och-biblioteken/> [2024-04-27].

Olsson Dahlquist, L. (2019). *Folkbildning för delaktighet: en studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2019. Lund.

<http://lup.lub.lu.se/record/d0f8de0c-7232-4de0-a1b3-d69b52300a4e> [2024-03-07].

Proposition 2012/13:147. *Ny bibliotekslag*.

- Regeringskansliet (2017). För ett hållbart digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi.
<https://www.regeringen.se/contentassets/c9bc0cd3a4374f9388e714ae7fb1ec1d/for-ett-hallbart-digitaliserat-sverige-en-digitaliseringsstrategi.pdf> [2024-02-06].
- Rivano Eckerdal, J. & Carlsson, H. (2022). Plastic policies: Contemporary opportunities and challenges in public libraries' enactment of cultural policy, *Nordic Journal of Library and Information Studies*, 3(1), ss. 1–25.
<https://doi.org/10.7146/njlis.v3i1.121761> [2024-02-11].
- Scott, W.R. (2014). *Institutions and organizations: ideas, interests and identities*. 4. ed. Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, Inc.
- SFS 2013:801 Bibliotekslag. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Silow Kallenberg, K., Nystrand von Unge, E. & Wiklund Moreira, L. (2022). *Etnologiskt fältarbete : nya fält och former*. Lund: Studentlitteratur.
- Simone, L.P. (2012). E-Books, Libraries and the Digital Divide: Harper Collins, the eBook Industry and the Debate on eBook Lending, Econtent Distribution, DRMs, and Democracy, *International Journal of the Book*, 9(2), ss. 69–80.
<https://doi.org/10.18848/1447-9516/CGP/v09i02/36930> [2024-04-02].
- Suchman, M. C. (1995). Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), ss. 571-610.
- Söderholm, J. & Nolin, J. (2015). Collections Redux: The Public Library as a Place of Community Borrowing, *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 85(3), ss. 244–260.
<https://doi.org/10.1086/681608> [2024-03-19].
- Tattersall Wallin, E., Carlsson, T., & Gunnarsson Lorentzen, D. (2023). Bokläsning bland unga vuxna fortsatt stark trend. I Andersson U., Öhberg P., Carlander A., Martinsson J. & Theorin N. (red.) *Ovisshetens tid*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet, ss. 269-282.
https://www.gu.se/sites/default/files/2023-06/269-282%20Tattersall%20Wallin%20m.fl_.pdf [2024-05-19].
- Världens bibliotek (u.å.). *Om Världens bibliotek*.
<https://varldensbibliotek.se/about/service/sv> [2024-04-28].

Waller, B. (2022). *Digitala böcker på bibliotek: Vadan, varför, varthän?*

Regionbibliotek Stockholm.

http://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2022/05/Digitala_bo%CC%88cker_pa%CC%8A_bibliotek_digitalfil_18maj.pdf [2024-04-05].

Wallin, B. (2019). Selling and lending e-books: Changes in the Swedish literary field.

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-15273> [2024-02-06].

Bilagor

Bilaga 1. Intervjuguide

Bibliotekarie – bakgrund

- Hur länge har du arbetat som bibliotekarie?
- Hur länge har du arbetat på detta bibliotek?
- Vilka är dina arbetsuppgifter/ansvarsområden?

Biblioteket – bakgrund

- Hur många av er är insatta i arbetet med e-bokstjänsten?
- Hur många lån är digitala (i relation till fysiska böcker)? Finns det en stor efterfrågan på ljud- och e-böcker?
- Hur stor del av mediebudgeten går till e-böcker?
- Ingår biblioteket i samarbeten över kommungränserna?

Bara om det är ett ja på frågan ovan:

- Hur arbetar ni med digitala böcker inom samarbetet? Vad finns det för möjligheter inom utveckling och drift av arbete med den digitala tjänsten?

E-bokstjänst

- Vilken e-bokstjänst har ni? Vem förmedlar den?
- Hur ser utlåningen ut? Hur många böcker per månad kan man låna?
- Har det funnits någon diskussion om att byta? Är ni nöjda? Är användarna nöjda?
- Har du som bibliotekarie något inflytande? Till vem uttrycker du missnöje?
- Hur och hur ofta utvärderas eran e-bokstjänst? Vem är del av den utvärderingen och kommer den leverantören tillhanda?

Bibliotekariers arbete med tjänsten

- Vad innebär det att vara ansvarig för e-medier på ert bibliotek?
- Hur skiljer sig detta arbete från arbetet med fysiska medier?

- Hur ser ”inköp” av e-medier ut? Hur hanteras inköpsförslag i relation till e-medier?
- I vilken mån styrs inköpet av bibliotekets ekonomiska resurser?
- Hur ser kontakten ut med leverantören? Kan biblioteket ställa krav på tjänsten och i vilken utsträckning?
- Hur ser gallringen ut när det gäller e-böcker?
- Tycker du utbudet är bra eller saknar du några titlar?
- I vilken utsträckning kan ni som bibliotekarier arbeta med litteraturförmedling inom ramarna för er e-bokstjänst? Kan ni skylta, tipsa mm?
- Erbjuder er e-bokstjänst litteratur på lätt svenska, minoritetsspråk och andra språk än svenska?

Utmaningar för biblioteket

- Vad skulle du säga är de största utmaningarna med arbetet med e-bokstjänsten på bibliotek idag?
- Upplever du att bibliotekets e-bokstjänst når alla användargrupper?
- Upplever du att bibliotekets e-bokstjänst har en god användarupplevelse som kan jämföras med kommersiella digitala medietjänster?
- Upplever du att den budget som är avsedd för digitala böcker är tillräcklig/adekvat i relation till efterfrågan som finns?

Det demokratiska uppdraget

- Vad innebär begreppet demokrati för dig i relation till folkbibliotek?
- Hur definierar du begreppet demokrati i relation till ditt arbete med digitala böcker på biblioteket?
- Hur tror du att ljud- och e-böcker kan ha betydelse för biblioteksverksamheten och bibliotekets service? Är det något som bidrar till att uppnå bibliotekens grundläggande lagstadgade mål?
- Vad tänker du angående att en del sysslor som vanligtvis utförs av bibliotekarier nu sköts av någon annan (utanför biblioteket, som inte är bibliotekarie)?
- Tankar kring framtiden för e-bokstjänsten på folkbibliotek?

Bilaga 2. Intervjuförfrågan

Hej!

Vi heter Yoko och Roberta och är studenter på masterprogrammet i ABM vid Lunds universitet, med inriktning Biblioteks- och informationsvetenskap. Under våren 2024 skriver vi examensarbete i form av en masteruppsats om e-bokstjänsternas position på svenska folkbibliotek. Vårt syfte är att undersöka vilket arbete folkbibliotekens e-bokstjänster utför inom institutionen och hur det påverkar bibliotekens möjlighet att uppfylla det demokratiska uppdraget.

Vi letar efter bibliotekarier som hade varit intresserade av att diskutera dessa frågor med oss! Intervjun beräknas ta ungefär 45-60 minuter och är tänkt att äga rum nu under februari eller början på mars månad (v.8-12).

Med din tillåtelse vill vi gärna spela in intervjun men du kommer självklart att anonymiseras i den färdiga uppsatsen. Inspelningen kommer förstöras när undersökningen är färdig och den kommer inte att spridas till utomstående. Du har såklart möjlighet att avbryta din medverkan när du vill.

Vi skulle vara mycket tacksamma om du har tid och möjlighet att delta! Svara på detta mail så bestämmer vi en tid och plats som passar.

Vänliga hälsningar

Yoko Carlsson och Roberta Stankaityte

Vår handledare: Sara Kärrholm, docent och universitetslektor

Avdelningen för kulturvetenskap, Box 192, 221 00 Lund

E-post: sara.karrholm@kultur.lu.se

Telefon: 046-222 33 35

Bilaga 3. Samtyckesblankett

Samtycke till deltagande i studien om e-bokstjänsterna på svenska folkbibliotek

Vi heter Yoko Carlsson och Roberta Stankaityte och är studenter på masterprogrammet i ABM vid Lunds universitet, med inriktning Biblioteks-och informationsvetenskap. Under våren 2024 skriver vi examensarbete i form av en masteruppsats om e-bokstjänsternas position på svenska folkbibliotek. Vårt syfte är att undersöka vilket arbete folkbibliotekens e-bokstjänsten utför inom institutionen och hur det påverkar bibliotekens möjlighet att uppfylla det demokratiska uppdraget. Vi ämnar undersöka hur detta arbete liknar eller skiljer sig från bibliotekariernas arbete, samt vilka omkringliggande premisser som villkorar hur det utförs. Studien ska därför genomföras med hjälp av intervjuer med bibliotekarier, vid ett antal olika folkbibliotek i Skåne, som har ett visst ansvar för e-medier. Detta dokument riktar sig till deltagare i studien.

- Uppgifter som samlas in kommer att behandlas konfidentiellt. Alla deltagare i studien kommer att anonymiseras i den publicerade uppsatsen.
- Intervjuerna kommer att spelas in och ljudupptagningen kommer endast vara tillgänglig för författarna i arbetet med uppsatsen. Inspelningar av intervjuer kommer att raderas efter uppsatsens godkännande.
- Deltagandet är helt frivilligt och deltagaren har rättigheten att när som helst välja att avbryta deltagandet innan uppsatsen är godkänd.
- Den färdiga uppsatsen kommer att finnas tillgänglig på LUP Student Papers.

Genom att signera detta dokument intygar jag att jag har tagit del av informationen och ger mitt samtycke till att delta i studien.

Ort och datum

Deltagarens namn

Deltagarens underskrift

Tack för din medverkan!

Bilaga 4. Arbetsfördelning

Uppdelningen av arbetet har påverkats av våra personliga styrkor och preferenser, samt strävan efter en jämbördig arbetsfördelning oss författare emellan. Vi har varit noga med att dela upp arbetet så att båda författarna har varit med och skrivit alla delar av uppsatsen. Under arbetets gång har vi läst, kommenterat och reviderat varandras text löpande, samt haft kontinuerliga avstämningsmöten där vi gick igenom texten tillsammans och diskuterade eventuella meningsskiljaktigheter. Vi har arbetat i ett gemensamt dokument och haft gemensamma anteckningar, något som också gjorde det lättare för oss att skriva i samklang med varandra.

Inledningen, metodkapitlet samt slutsatserna har utarbetats och författats tillsammans. Tidigare forskning har delats på ett sätt så Roberta haft mer ansvar för avsnitt om digitala bibliotek och digitala böcker på folkbibliotek, medan Yoko arbetat med avsnitt om folkbibliotek och demokrati. Under teoridelen har vi valt att dela på de olika perspektiven; Roberta har skrivit om nyinstitutionalismen och Yoko har författat ett avsnitt om Brophys generiska modell. Resultat och analysdelen har delats så att Roberta skrivit mer om de olika förutsättningarna och Yoko om den digitala distansen. Däremot har den sista delen författats i nära samråd med varandra, där vi båda skrivit några delar i varje avsnitt. Hela analyskapitlet har nämligen skrivits utifrån en gemensam tolkning av resultaten av materialinsamlingen, där vi gemensamt diskuterat och tagit fram strukturen för kapitlet. Diskussionsdelen har skrivits utifrån samma princip som analysdelen, där Roberta diskuterat den digitala och administrativa, och Yoko har haft ansvar för att föra en diskussion om den demokratiska aspekten och Bibblis.

Vad gäller materialinsamlingen så har vår intervjuguide, intervjuförfrågan, och samtyckesblankett arbetats fram och modifierats tillsammans. Vi har också gjort alla våra intervjuer tillsammans, där båda antecknade och ställde frågor till informanterna. Transkriberingen och bearbetning av intervjumaterialet delades också jämnt mellan oss – Yokos transkriberade intervjuer bearbetades och analyserades av Roberta och vice versa.